

СПРЕЧАВАЊЕ ГОВОРА МРЖЊЕ НА ИНТЕРНЕТУ

МАТЕРИЈАЛИ ЗА НАСТАВНИКЕ

СПРЕЧАВАЊЕ ГОВОРА МРЖЊЕ НА ИНТЕРНЕТУ

МАТЕРИЈАЛИ ЗА НАСТАВНИКЕ

Пројекат „BEHAVE – SEE Beyond Hate: Learning and Acting to Counter Hate Speech Online in South East Europe“.

Пројектни координатор: Мировни институт, Љубљана.

Партнери: Факултет друштвених наука, Универзитет у Љубљани; Центар за мировне студије, Загреб; Новосадска новинарска школа, Нови Сад.

Детаљније информације: <https://novinarska-skola.org.rs/sr/behave-see-beyond-hate-suprotstavljanje-govoru-mrznje-u-jugoistocnoj-evropi/>

Контакт: stefan@novinarska-skola.org.rs

Ауторке: Цвијета Сента, Ловорка Бачић (Хрватска), Валентина Сигети, Јелена Јововић, Дубравка Валић Недељковић (Србија), Лана Здравковић, Уршка Валентич (Словенија)

Уредница: Ива Зензеровић Шлосер

Превод и лектура: Валентина Сигети, Јелена Јововић

Дизан и прелом: Шпела Крањец за Филип Крањец с.п.

Дизајн: Данијел Пап

Издавач: Новосадска новинарска школа

Нови Сад, 2021.

ISBN 978-86-81668-22-1

Ова публикација настала је уз финансијску подршку Европске уније. За њен садржај искључиво су одговорни издавач и аутори и не одражава нужно ставове Европске уније.

САДРЖАЈ

I УВОД	4
--------------	---

II О ГОВОРУ МРЖЊЕ	5
1. ШТА ЈЕ ГОВОР МРЖЊЕ?	5
2. ШТА ПРЕДВИЂА ЗАКОН?	8
3. ОСНОВНИ ПОЈМОВИ И ДЕФИНИЦИЈЕ	11
4. ГДЕ СРЕЂЕМО ГОВОР МРЖЊЕ?	16
4.1. Говор мржње и друштвене мреже	20
4.2. Говор мржње и школе	25

III МАТЕРИЈАЛИ ЗА НАСТАВНИКЕ	29
НАСТАВНЕ ЈЕДИНИЦЕ	29
ГОВОР МРЖЊЕ НА ИНТЕРНЕТУ	29
ПРЕДРАСУДЕ И ГОВОР МРЖЊЕ	31
ГОВОР МРЖЊЕ И НАСИЉЕ НА ИНТЕРНЕТУ	33
КРИТИЧКО ЧИТАЊЕ МЕДИЈА	35
О ГОВОРУ МРЖЊЕ НА ИНТЕРНЕТУ ЗА РОДИТЕЉЕ	37
О ГОВОРУ МРЖЊЕ НА ИНТЕРНЕТУ ЗА ЗАПОСЛЕНЕ У ШКОЛИ	39
ГОВОР МРЖЊЕ ОКО НАС: РЕАЛИЗОВАЊЕ ШКОЛСКОГ ПРОЈЕКТА ...	40
ДОДАТАК	43
РЕФЕРЕНЦЕ	46

I УВОД

Ова публикација креирана је са циљем да се наставницима и запосленима у средњим школама помогне да боље разумеју феномен говора мржње и говора мржње на интернету, да се упознају са кључним терминима, дефиницијама и легислативом како би могли да се баве овим свеprisутнијим феноменом са ученицима, колегама и родитељима. Поред тога, у публикацији је могуће пронаћи припремљене радионице, предлоге школских пројеката и идеје за њихов даљи развој и имплементацију у учионицама и школама.

Публикација је резултат заједничког рада стручњака из области говора мржње, медијске писмености и образовања, а њен садржај био је разматран са наставницима из Словеније, Хрватске и Србије.

Овом публикацијом желимо:

- Да информисемо наставнике о кључној међународној и националној регулативи о говору мржње на интернету;
- Да помогнемо наставницима да препознају кључне актере у области превенције и санкционисања говора мржње у својим земљама, као и да буду упознати са њиховим надлежностима (специфичне друштвене мреже, Омбудсман, организације цивилног друштва, полиција);
- Да помогнемо наставницима да препознају говор мржње као дискриминаторни говор и као потенцијалну основу злочина из мржње;
- Да помогнемо наставницима да развију вештине деконструкције говора мржње и да препознају дезинформације;
- Да помогнемо наставницима да идентификују и препознају медије, друштвене групе и канале којима се говор мржње шири на интернету;
- Да помогнемо наставницима да анализирају и интерпретирају однос моћи уткан у говор мржње;
- Да оснажимо наставнике да реагују на говор мржње и да подстичу своје колеге и ученике да реагују;
- Да помогнемо наставницима да планирају активности са циљем превенције и решавања проблема говора мржње у учионицама и у школи.

Хвала свим наставницама и наставницима који су учествовали у програму и консултацијама те нам дали корисне повратне информације. Захваљујемо се: Ренати Боштјан, Мартини Лемаић, Виолети Кеџман, Ињи Дорић Хорват, Ђурђици Радић, Јасминки Лисац, Кармен Новак, Младену Шљивовићу, Тамари Јанковић, Анти Бабачићу, Бранки Бубањ, Милени Војновић и Мирку Марковићу.

II О ГОВОРУ МРЖЊЕ

(...) израз „говор мржње” подразумева све облике изражавања који шире, распирују, подстичу или правдају расну мржњу, ксенофобију, антисемитизам и друге облике мржње засноване на нетолеранцији, укључујући ту и нетолеранцију изражену у форми агресивног национализма и етноцентризма, дискриминације и непријатељства према мањинама, мигрантима и људима имигрантског порекла.¹

1. ШТА ЈЕ ГОВОР МРЖЊЕ?

Бројна су схватања и дефиниције тога шта представља говор мржње те како утиче на његове жртве. Од увредљивих израза, запаљивог садржаја, подстицања на насиље, дискриминаторног до било којег другог говора чији садржај штети друштвеној кохезији, срећемо га на друштвеним мрежама, у коментарима на вести, као графите, као песме и слогане хулигана и екстремистичких група.

Овде ћемо користити опште дефиниције међународних тела и организација које се обично користе за дефинисање овог чина злоупотребе слободе говора.

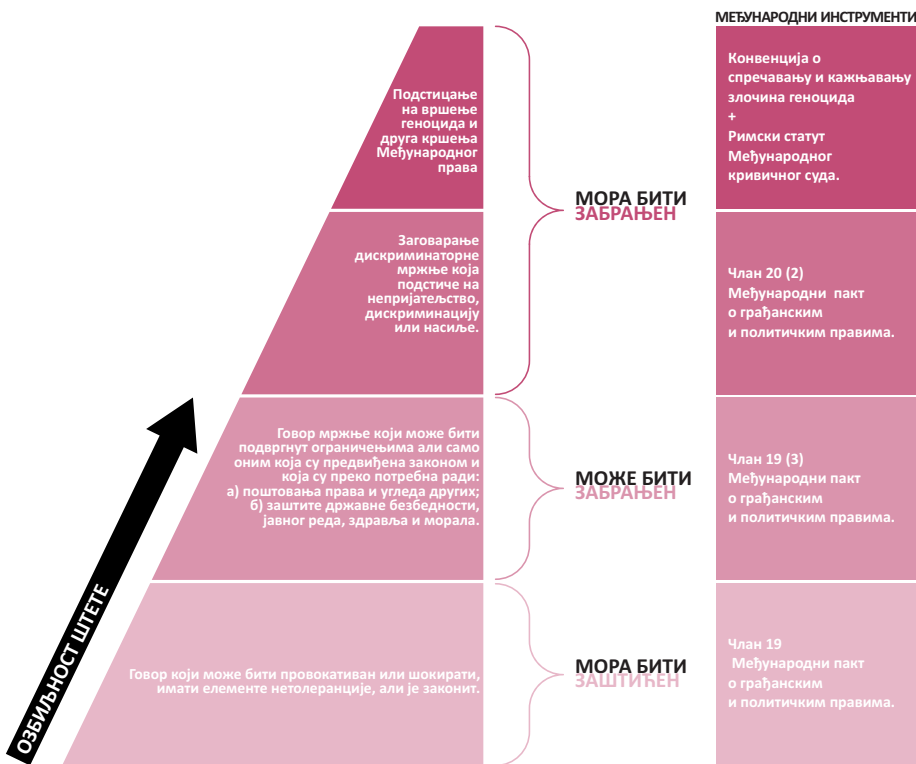
Говор мржње је израз дискриминаторног односа и понашања према другоме заснован на неком његовом личном својству. Познато је да говор мржње представља „било који облик комуникације усмено, писано или кроз понашање.”²

„Говор мржње подразумева заговарање, промоцију или подстицање оцрњивања, мржње или клеветања особе или групе особа, као и свако узнемиравање, увреду, негативну стереотипизацију, стигматизацију или претњу особи или особама и свако правдавање свих ових облика изражавања које се заснива на непотпуном попису личних карактеристика или статуса који укључује 'расу', боју коже, језик, регилију или уверење, држављанство или националну или етничку припадност, као и порекло, узраст, инвалидитет, пол, род, родни идентитет и сексуалну оријентацију”.³

1 Council of Europe, Committee of Ministers, Recommendation No. (97) 20.

2 UN. (2019). United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech. Доступно на: <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/UN%20Strategy%20and%20Plan%20of%20Action%20on%20Hate%20Speech%2018%20June%20SYNOPSIS.pdf>

3 European Commission against Racism and Intolerance. (2016). ECRJ General Policy Recommendation no. 15 on Combating Hate Speech. Доступно на: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01>.

Графикон бр. 1. „Пирамида говора мржње“⁴

Није сваки говор мржње „говор мржње“ у кривичном смислу и није сваки једнако опасан по стабилност друштва. За анализу опасности и штете који овај облик говора може имати по наша друштва корисни су међународни механизми. Такав механизам је Рабатски акциони план (енг. Rabat Plan of Action)⁵ Канцеларије Високог комесаријата Организације Уједињених нација за људска права (енг. Office of the High Commissioner for Human Rights- UN Human Rights OHCHR)⁶ у којем се могућа штета разлаже на четири нивоа:

4 Article 19. (2015). 'Hate Speech' Explained A Toolkit. Доступно на: <https://www.article19.org/data/files/medialibrary/38231/'Hate-Speech'-Explained--A-Toolkit-%282015-Edition%29.pdf>

5 Human Rights Council. (2013). Annual report of the United Nations High Commissioner for

Human Rights. Доступно на: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/SeminarRabat/Rabat_draft_outcome.pdf

6 Вебсајт Високог комесаријата Организације уједињених нација за људска права: <https://www.ohchr.org/EN/pages/home.aspx>

На дну пирамиде, која је сачињена ради лакшег разумевања, јесте „законит говор мржње“ који побуђује бригу у друштву, али је унутар оквира дозвољеног и заштићен је слободом изражавања. То су квалификације о особи и групама које су засноване на предрасудама, на пример.

Други ниво јесте врста говора који може бити ограничен ради заштите права других, јавног реда, националне безбедности и осталих јавних потреба. Механизам којим се контролишу ова два нивоа јесте Међународни пакт о грађанским и политичким правима (енг. International Covenant on Civil and Political Rights – ICCPR), посебно члан 19.⁷

Трећи ниво говора је заговарање дискриминације који представља подстицање на непријатељство, насиље и мржњу, и као такав мора бити забрањен. О овоме се више говори у члану 20 Међународног пакта о грађанским и политичким правима.

Ван ове категорије је само подстицање на геноцид и остале повреде међународног права о чему се говори у Римском статуту Међународног кривичног суда из 1998.⁸ године или Конвенцији о спречавању и кажњавању злочина геноцида Уједињених нација из 1948.⁹ године .

Говор мржње није једини облик дискриминаторног понашања према другоме: игнорисање некога, насиље, удруживање ради спровођења дискриминације и геноцид су начини којима се маргинализују други. Распрострањеност говора мржње у једном друштву одраз је нездравости датог друштва; друштва у коме различите групе људи, иако живе заједно нису равноправне, због страха од друге, „непознате и другачије“ групе. Када говор мржње у друштву потиче од носилаца моћи он често постаје и облик манипулације грађанима у циљу остварења неких злоћудних политичких или појединачних интереса.

Друштво у коме се говор мржње користи као средство или се представља као легитиман став је друштво у коме се предрасуде, чак и дискриминаторно понашање према другима легитимизује. Речи су моћно средство, а убедљиви говорници нетолерантним дискурсом могу подстаћи на ужасно понашање или чак и на вршење кривичних дела против других. Због тога је неопходно радити на превенирању говора мржње као појаве, чак и у друштвима у којима оно није значајно присутно. У оним друштвима у којима је говор мржње значајан проблем, неопходно је наглашавати важност санкционисања таквих дела,

7 The Office of the High Commissioner for Human Rights. (1976). International Covenant on Civil and Political Rights. Доступно на: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>

8 International Criminal Court. (2011). Rome Statute of the International Criminal Code. Доступно на: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf>

9 United Nations. (1948). Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Доступно на: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf

Јасно је да се на говор мржње, као и кривична дела која проистичу из овакве праксе као што је злочин из мржње, може утицати само заједничким снагама и сарадњом различитих актера у друштву и то не само санкционисањем већ учињеног, већ и кроз превенцију и развоју свести пре него што до учињеног дође.

У теорији и пракси издваја се неколико институција које су кључне за борбу против говора мржње: позитивно законодавство, медији и образовни систем.

2. ШТА ПРЕДВИЂА ЗАКОН?

У друштвима попут наших, говор мржње је забрањен одређеним законима, а једнакост свих људи гарантована уставима. За говор мржње и друга дела посредног или непосредног дискриминисања појединца или читавих група предвиђене су казне.

На европском нивоу, неки од најзначајних међународних докумената забрањују дискриминацију. На пример, европска Конвенција о људским правима обавезује све чланице Савета Европе (енг. Council of Europe - CoE)¹⁰ да штите основна људска права и основне слободе без дискриминације по било ком основу као што је пол, раса, боја, језик, религија, политичко или друго убеђење, национално или друштвено порекло, веза са националном мањином, имовина, рођење или други положај. Конвенција је установила и Европски суд за људска права који пресуђује о томе да ли је одређена држава прекршила предвиђена људска права из Конвенције, као и њене протоколе. Када је у питању говор мржње, Суд се углавном бави случајевима наводне повреде слободе говора у вези са говором мржње.

Једна од највидљивијих институција која се бави говором мржње на европском нивоу јесте и Европска комисија против расизма и нетолеранције (енг. European Commission against Racism and Intolerance - ECRI), јединствено тело Савета Европе¹⁰ које мониторује људска права и специјализовано је за питања у вези са борбом против расизма, дискриминације (на основу „расе“, етничке/националне припадности, боје, држављанства, религије, језика, сексуалне оријентације и родног идентитета), ксенофобије, антисемитизма и нетолеранције у Европи. Препоруке у погледу опште политике о борби против говора мржње се сматрају једним од основних докумената којима се дефинише говор мржње у Европи и дају препоруке како се против њега борити.¹¹

¹⁰ Вебсајт Савета Европе: <https://www.coe.int/en/web/portal>

¹¹ Вебсајт Савета Европе, одељак о Европској комисији против расизма и нетолеранције: <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance>

За више информација о препорукама које је ЕКРИ дала свакој од наших држава посетите профиле држава на вебсајту ЕКРИ за следеће циклусе мониторинга:

[Пети извештај о Словенији](#) (усвојен 3.4.2019/објављен 5.6.2019),¹²
[Пети извештај о Хрватској](#) (усвојен 21.3.2018/објављен 15.5.2018)¹³ и
[Трећи извештај о Србији](#) (усвојен 22.3.2017/објављен 1.5.2017)¹⁴.

Међутим, Савет Европе нема законодавну моћ што значи да може само да предлаже препоруке чланицама Савета Европе, а на њиховој доброј вољи остаје да их имплементирају.

Наше три државе – Словенија, Хрватска и Србија везане су Европском унијом тако што су Словенија и Хрватска и саме чланице, а Србија кандидат са отвореним преговорима за улазак у ЕУ. Све три државе ратификовале су важне ЕУ директиве о забрани дискриминације, расизма и ксенофобије.

За сврхе ове публикације усредсредимо се на Оквирну одлуку Савета 208/913/ПУП од 28. новембра 2008. о борби против одређених облика и начина изражавања расизма и ксенофобије казненоправним средствима.¹⁵

У директиви се наводи да ће свака држава чланица обезбедити да одређено умишљајно извршење дела буде кажњиво кривичним законом држава чланица. Ова умишљајна извршења дела укључују:

- Јавно позивање на насиље или мржњу усмерену против групе лица или члана такве групе одређених на основу расе, боје коже, вероисповести, порекла или националне или етничке припадности;
- Извршење дела из претходне тачке путем јавног ширења или дистрибуције летака, слика или другог материјала;

12 European Commission against Racism and Intolerance. (2019). Fifth report on Slovenia (adopted on 3 April 2019 / published on 5 June 2019). Доступно на енглеском на: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-slovenia/168094cb00> и на словеначком на: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-slovenia-slovenian-translation-/168094caff>.

13 European Commission against Racism and Intolerance. (2018). Fifth report on Croatia (adopted on 21 March 2018 / published on 15 May 2018). Доступно на енглеском на: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-croatia/16808b57be> и на хрватском на: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-croatia-croatian-translation-/16808b57c0>.

14 European Commission against Racism and Intolerance. (2017). Third report on Serbia (adopted on 22 March 2017 / published on 1 May 2017). Доступно на енглеском на: <https://rm.coe.int/third-report-on-serbia/16808b5bf4> и на српском на: <https://rm.coe.int/third-report-on-serbia-serbian-translation-/16808b5bf6>.

15 Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32008F0913>.

- Јавно оправдавање, негирање или грубо омаловажавање злочина геноцида, злочина против човечности и ратних злочина¹⁶, који су усмерени против групе лица или члана такве групе одређених на основу расе, боје коже, вероисповести, порекла или националне или етничке припадности, када је такво дело извршено на начин који може да подстакне насиље или мржњу против такве групе или неког њеног члана;
- Јавно одобравање, негирање или грубо омаловажавање злочина дефинисаних у члану 6. Повеље Међународног војног трибунала, која је додата Лондонском споразуму од 8. августа 1945, који су усмерени против групе лица или против члана такве групе одређених на основу расе, боје коже, вероисповести, порекла или националне или етничке припадности, када је такво дело извршено на начин који може да подстакне насиље или мржњу против такве групе или неког њеног члана.¹⁷

За кривична дела која нису горе поменута, државе чланице ће предузети мере да обезбеде да расистички или ксенофобични мотив представља отежавајућу околност, или, алтернативно такву мотивацију суд може узети у обзир приликом одређивања казне. Оквирна одлука Савета 208/913/ПУП део је словеначког кривичног закона (сло. Kazenski zakonik) у члану 297: Јавно подстицање на мржњу, насиље или нетрпељивост¹⁸, хрватског кривичног закона (хрв. Kazneni zakon) у члану 325: Јавно потицање на насиље и мржњу¹⁹ и српског кривичног закона (Кривични законик) у члану 387: Расна и друга дискриминација²⁰

У све три државе, устав је основни документ којим се забрањује дискриминација и дискриминаторни говор и којим је обезбеђена слобода изражавања, а сви остали облици мржње, запаљивог, дискриминаторног или хушкачког говора су изведени из овог права. За више информација о легислативи Словеније, Хрватске и Србије посетите веб странице онлајн легислативног сервиса [ОЕБС-ОДИХП-а legislationonline.org](http://oebs-odixp-a.legislationonline.org).²¹

¹⁶ Дефинисаних у члановима 6, 7. и 8. Статута Међународног кривичног суда.

¹⁷ Извор превода доступан на: http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Okvirna%20odluka%20Saveta%202008_913_JHA%20o%20borbi%20protiv%20izvesnih%20oblika%20izrazavanja%20razizma%20i%20ksenafobije%20putem%20krivicnog%20prava.pdf.

¹⁸ Доступно на енглеском на страни 112: https://www.legislationline.org/download/id/3773/file/Slovenia_CC_2008_en.pdf и на словеначком: http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5050_.

¹⁹ Доступно на енглеском на страни 115: https://www.legislationline.org/download/id/7896/file/Croatia_Criminal_Code_2011_en.pdf и на хрватском: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_11_125_2498.html.

²⁰ Доступно на српском: <https://www.paragraf.rs/propisi/krivicni-zakonik-2019.html>.

²¹ 63а Словенију: <https://www.legislationline.org/countries/country/3/Slovenia/show>, за Хрватску: <https://www.legislationline.org/countries/country/37/Croatia/show> и за Србију: <https://www.legislationline.org/countries/country/5/Serbia/show>.

3. ОСНОВНИ ПОЈМОВИ И ДЕФИНИЦИЈЕ

За боље разумевање процеса који су у основи говора мржње, важно је упознати се са основним појмовима и дефиницијама његових могућих чинилаца. Појмови и дефиниције представљени у овој публикацији цитирани су из приручника међународних институција и других образовних материјала, као што је „Bookmarks”²² покрета No Hate Speech (енг. No Hate Speech Movement) Савета Европе, „WE CAN!”²³ или „Compass”²⁴ приручника. На овај начин се реafirмише употреба већ дефинисаних појмова и даље преводи ови појмови и дефиниције на наше језике.

ПРЕДРАСУДЕ

Предрасуда је специфична класа стереотипа која садржи евалуацију или суд. Многи стереотипи који се чине неутралним заправо садрже елемент суда. На пример, „жене нису добре у компјутерским играма” делује као чињеница али је заправо суд о женским техничким апоаобноатима. Чак и када су стереотипи и предрасуде позитивни, готово увек имају негативан аспект. Тако је изјава „Аустралијанци су највеликодушнији људи на свету” позитивна према Аустралијанцима, али садржи суд да су људи из других држава мање великодушни! Изјава „Африканци су добри у спорту” може бити интерпретирана као „Африканци су једино добри у спорту”. Национализам и патриотизам изгледају као да су по природи позитивни али се лако могу претворити у расизам.

Извор: Council of Europe. (2016). Bookmarks- a manual for combating hate speech online through human rights education, стр. 166.

СТЕРЕОТИПИ

Стереотипи су заједничка уверења или мишљења о одређеној групи и могу бити позитивни и негативни (или неутрални). Иако могу да буду корисни, стереотипи постају штетни када се ригидно приписују индивидуама и када се користе да би се другачије понашало према другоме или други другачије третирао. Стереотипи су генерализације и нису увек истинити за сваки појединачни случај!

Примери стереотипа су „мушкарци су јачи од жена”, „фудбалери могу да трче брже од других људи” и „сви лабудови су бели”.

Извор: Council of Europe. (2016). Bookmarks- a manual for combating hate speech online through human rights education, стр. 167.

22 Council of Europe. (2016). Bookmarks- a manual for combating hate speech online through human rights education. Доступно на: <https://rm.coe.int/168065dac7>.

23 Council of Europe. (2017). WE CAN! Taking Action against Hate Speech through Counter and Alternative Narratives. Revised edition. Доступно на: <https://rm.coe.int/wecan-eng-final-23052017-web/168071ba08>.

24 Council of Europe. (2020.). COMPASS- Manual for human rights education with young people. 2nd edition. Доступно на: <https://rm.coe.int/compass-eng-rev-2020-web/1680a08e40>.

ЗЛОЧИН ИЗ МРЖЊЕ

Злочини из мржње казнена су дела мотивисана пристраношћу или предрасудама према одређеним групама људи. Да би се казнено дело сматрало злочином из мржње, оно мора испуњавати два критеријума: Прво, дело мора представљати казнено дело у складу с казним правом. Друго, дело мора бити мотивисано пристрасношћу.

Мотивације пристраности могу се широко дефинисати као унапред створена негативна мишљења, стереотипне претпоставке, нетолеранција или мржња усмерена на одређену групу која дели неку заједничку особину, као што је раса, етничка припадност, језик, вера, националност, сексуална оријентација, род или било која друга темељна карактеристика. Особе с инвалидитетом такође могу бити жртве злочина из мржње.

Злочини из мржње могу укључивати претње, материјалну штету, напад, убиство или било које друго казнено дело почињено с пристрасном мотивацијом. Злочини из мржње не утичу само на појединце из одређених група. Особе или имовина која је само повезана, или чак само перципирана као члан групе која дели заштићену особину, као што су борци за људска права, друштвени центри или верски објекти, такође могу бити мете злочина из мржње.

Извор: OSCE ODHR. (н.д.). Criminal offence + Bias motivation = Hate Crime. hatecrime.osce.org. [интернет]. Доступно на: <https://hatecrime.osce.org/what-hate-crime>

САЈБЕР НАСИЉЕ

„... сајбер насиље подразумева сваку електронску комуникацију која укључује, али није ограничена, на ону која је мотивисана учениковом стварном или перципираном расом, бојом коже, религијом, националним пореклом или етничком припадношћу, сексуалном оријентацијом, физичким, менталним, емоционалним инвалидитетом или потешкоћама у учењу, полом, родним идентитетом и изражавањем, или другим специфичним личним карактеристикама, или засновано на повезаности са било којом горе идентификованом особом, када писани, вербални или физички чин или електронска комуникација има намеру да:

- Физички повреди ученика или оштети ученикову имовину; или
- Значајно утиче на могућности ученика за образовање; или
- Буде толико озбиљна, упорна или учестала да ствара узнемирујуће или претеће образовно окружење; или
- Суштински ремети уредан рад школе.

Извор: Anti-Defamation League. (2010). Responding to Cyberhate, Toolkit for Action. Доступно на: <https://www.adl.org/sites/default/files/documents/assets/pdf/combating-hate/ADL-Responding-to-Cyberhate-Toolkit.pdf> према Council of Europe. (2016). Bookmarks- a manual for combating hate speech online through human rights education, стр. 191.

ПРИМЕРИ ОНЛАЈН ЗЛОСТАВЉАЊА:

- Слање претњи, провокативних увреда или расних или етничких клевета.
- Насиље посебно усмерено према хомосексуалцима, клевета на полној основи или други облици дискриминације.
- Покушај заразе жртвиног рачунара вирусом.
- Затрпавање сандучета електронске поште насилничким порукама.
- Објављивање или ширење лажних информација о особи са циљем да се особа повреди или нашкоди њеној репутацији.
- Издвајање једне особе и позивање других да нападају или исмевају жртву.
- Претварање да си неко други како би изгледало да та особа говори оно у шта не верује или о њој није истинито.
- Дељење слика особе, посебно у срамотним ситуацијама, без њене дозволе.
- Дељење имејлова без дозволе аутора.
- Вршење притиска на друге да искључи некога из заједнице (на интернету или уживо).
- Понављано слање подлих, злобних или увредљивих порука.

Извор: Council of Europe. (2016). Bookmarks - a manual for combating hate speech online through human rights education, стр. 193.

ДИСКРИМИНАЦИЈА

Када негативни ставови према одређеној групи резултирају тиме да је група онемогућена, или мање омогућена да ужива своја људска права, то представља дискриминацију. Дискриминација је сама по себи кршење људских права и може бити последица или расистичких ставова, или других предрасуда које то по природи нису али су њихове последице подједнако негативне за директне жртве и за друштво у целини.

Извор: Council of Europe. (2016). Bookmarks - a manual for combating hate speech online through human rights education, стр. 168.

МЕДИЈИ (УЛОГА МЕДИЈА)

Масовни медији укључују „традиционалне“ медије као што су телевизија, радио, филмови, ЦД или ДВД дискови, као и штампу- али и наш „информациони супераутопут“ тј. Интернет заједно са сервисима као што је Светска комуникациона мержа (енг. World Wide Web). Медији су постали у тој мери важни за наша друштва да је сада тешко замислити живот без телевизије, електронске поште, вебсајтова за дељење видео снимака, информативних портала или блогова. Њихова конвенционална улога прозора у свет се и даље увећава. Медији су развили нове функције, попут форума за друштвену интеракцију и комуникацију, места за куповину или продају добара или прикупљање информација у различите сврхе, као и места за објављивање властитог медијског садржаја.

ИЗВОР: COUNCIL OF EUROPE. COMPASS: MANUAL FOR HUMAN RIGHTS EDUCATION WITH YOUNG PEOPLE, СТР. 448.

ОСЕТЉИВЕ ГРУПЕ

- **МЕТЕ ГОВОРА МРЖЊЕ**

Говор мржње преодминантно циља оне друштвене групе чији је положај у друштву инфериоран у односу на друге или чије се идеје и понашање разликују од преовлађујућег система норми.

Иако свако може бити мета говора мржње, у Европи постоји неколико група које су редовно мете говора мржње.

У онлајн истраживању спроведеном у оквиру кампање No Hate Speech покрета, реализованом 2015. године, идентификоване су следеће групе које су редовно мете говора мржње: ел-џи-би-ти популација (енг. LGBT), Муслимани, жене, мигранти и етничке мањине, Роми, Јевреји, сиромашни, особе са инвалидитетом, Хришћани и остале религијске мањине. Ово је потврђено и другим сличним анкетама и студијама. Нажалост, ограничен је број података када су у питању младе као мета говора мржње, али говор мржње засигурно погађа младе једнако као и друге старосне групе, и има тенденцију да има дубљи утицај због рањивости младих људи и њихове изложености интернетском окружењу.

Извор: Council of Europe. (2017). We can! Taking Action against Hate Speech, стр. 38.

- **ОНИ КОЈИ СТОЈЕ ПО СТРАНИ / ПРОМАТРАЧИ**

Када се сусретнемо са садржајем који је у одређеној мери штетан по друге, ми постајемо учесници у том дијалогу. Можемо га игнорисати, можемо га ширити даље дељењем на друштвеним мрежама, или можемо одлучити да му се супротставимо. Многе активности у овом приручнику су дизајниране тако да се младе особе покрену из пасивне позиције која подразумева концепт „видим али не реагујем” у позицију у којој се хватају у коштац са проблемом на најприкладнији могући начин. То захтева вештине просуђивања и критичке анализе, као и свест о могућим облицима делања.

- **ЖРТВЕ**

Особе које су или директно погођене говором мржње на интернету, или су припадници група које су уобичајено мета увредљивог или расистичког изражавања или сајбер злостављања, морају бити опремљене механизмима који ће им омогућити да се заштите и носе са изражавањем мржње. Такође су им потребне вештине и знања која ће им помоћи да се баве овим проблемом, на пример, тако што ће прозвати на одговорност одговорну особу, пријавити злостављање, охрабрити остале да се заузму за себе, и слично.

- **„ХЕЈТЕРИ” И ПОТЕНЦИЈАЛНИ ХЕЈТЕРИ**

Ова група окупља оне који шире говор мржње на интернету или су у искушењу да то чине, било тако што креирају сопствени садржај или деле туђи. Потребно је имати на уму да, како постоје неки облици говора мржње који су „гори” од других, тако и појединчева улога „хејтера” може бити мање или више штетна. Они који шире садржај који је осредње расистички ће такође допринети општем проблему, чак и ако њихова дела нису нелегална и ако не позивају директно на насиље. То је и даље, дакле, први корак у ланцу штетног деловања. Многи људи доприносе ширењу говора мржње једноставним дељењем садржаја који они не препознају као штетан, насилан или лажан. Заустављање овога захтева вештину препознавања предрасуда или пристрасности у садржају на интернету и снажнији осећај одговорности приликом креирања и дељења објава са другима.

Извор: Council of Europe. (2016). Bookmarks - a manual for combating hate speech online through human rights education, стр. 183.

- **МЕТЕ И ПОТЕНЦИЈАЛНЕ МЕТЕ**

Неке групе, или појединци, могу бити рањивији од других на одређене критике. Узроци могу лежати у томе како друштво генерално гледа на њих, или како су репрезентовани у медијима, или их можда личне околности чине мање способним да се бране. Клеветање Муслимана, на пример, је вероватно много штетније у оној држави у којој већинско становништво чине они који нису Муслимани; а Хришћани могу да се осећају угроженијим тамо где су они мањина. На децу се, у готово свим друштвима, гледа као на групу којој је потребна одређена пажња и заштита.

Групе које су најчешће мета говора мржње су идентификоване у дефиницији која је дата на почетку овог поглавља, али свако може бити мета говора мржње, чак и ако не спада у наведене групе.

Извор: Council of Europe. (2016). Bookmarks - a manual for combating hate speech online through human rights education, стр. 152.

4. ГДЕ СРЕЂЕМО ГОВОР МРЖЊЕ?

У научној анализи објављеној у оквиру овог пројекта, Говор мржње на порталима и друштвеним мрежама²⁵ у Словенији, Хрватској и Србији, представљени су наративи говора мржње усмерени према неколико група: избеглицима и мигрантима, опозицији, новинарима (ове две групе су представљене у интегралној верзији у анализи) и четврта група која је различита за сваку државу: у Словенији је то ел-џи-би-ти заједница, у Хрватској ромска мањина и у Србији млади.

У свакој земљи, истраживачки тим идентификовао је догађаје који су у вези са сваком циљном групом у периоду од јуна 2019. до јуна 2020. године, а користећи кључне речи претраживане су вести о овим догађајима објављиване на одабраним интернетским порталима у оквиру једне или две недеље.

СЛОВЕНИЈА

У случају Словеније, о одабраним темама анализирани су вести на интернету и коментари у два онлајн медија – националној РТВ Словенија и политичкој Нова24ТВ – у складу са њиховим досегом, бројем читалаца и одговора на коментаре на њиховом порталу и објавама на друштвеним мрежама Фејсбук (енг. Facebook) и Твитер (енг. Twitter). Истраживачки тим усредсредило се на особине извештавања (тон - позитиван, негативан, неутралан; одабране речи, општа атмосфера итд) у чланцима информативних медија и мрзитељске, као и позитивне коментаре и динамику комуникације у садржајима које сами корисници објављују (енг. user-generated content). За сваку циљну групу, истраживачки тим је препознао главне наративе мржње и њихове под-наративе који се појављују у анализираним интернетским медијима.

Према циљној групи избеглице и други мигранти, главни наратив мржње јесте: „Избеглице су претња по европско друштво; стога, оправдано је ограничити њихов долазак, укључујући и физичко насиље (пуцање на њих).” Под-наративи су:

- Они нису избеглице, већ (економски) мигранти.
- Избеглице су насилне по природи, потенцијални криминалци или чак терористи.

²⁵ За Словенију: Šulc, A. Šori, I. Mirovni inštitut. (2020). Sovražni narativi v spletnih medijih in spletni komunikaciji v Sloveniji. Univerza v Ljubljani (Fakulteta za družbene vede). Доступно на: https://www.cms.hr/system/article_document/doc/714/Sovrazni-narativi-v-spletnih-medijih-in-spletni-komunikaciji.pdf.

За Хрватску: Lalić, S. Senta, C. (2020). Narativi mržnje u internetskim medijima i internetskoj komunikaciji u Hrvatskoj. Centar za mirovne studije. Доступно на: https://www.cms.hr/system/publication/pdf/147/Narativi_mr_nje_u_internetskim_medijima_i_internetskoj_komunikaciji_u_Hrvatskoj.pdf.

За Србију: Јањић, С. (2020). Говор мржње на порталима и друштвеним мрежама у Србији. Новосадска новинарска школа. Доступно на: https://www.cms.hr/system/article_document/doc/713/Odgovor-Narativi-mrznje-Srbija.pdf.

- Избеглице крше законе и нелегално прелазе границе. Тиме нападају владавину права и суверенитет државе у коју долазе.
- Долазак избеглица је уствари планирана исламизација и инвазија Европе од стране Истока.
- Избеглице нису дошле у Европу да раде већ да користе наш систем и да живе на наш рачун.
- Превише је миграната са Блиског истока и из Африке. Са масовним миграцијама и диспропорционално већом стопом рађања они угрожавају опстанак Европљана.

Према политичарима из опозиције као метама говора мржње, главни наратив јесте: „Појединци који се противе влади (и који суделују у анти-владиним протестима) су против ове државе, морално су корумпирани и не придржавају се словеначких вредности.“ Под-наративи су укључивали:

- Опозиција слави комунистички тоталитарни систем и његове злочине.
- То су незапослени људи који живе на рачун пореских обвезника или самопрозвани културни радници који незаслужено примају финансијску подршку уместо да раде.
- Опозиција тренутној влади су углавном мигранти са Балкана. Они показују негативан став и незахвалност према Словенији.
- Опозиција је насилна, прави неред и уништава туђу имовину.
- Покрети против тренутне владе су организовани од стране опозиције која позива људе на такве догађаје како би свргнули коалицију са власти. Они функционишу у оквиру дубоке државе.
- Протестима и слављима против владе опозиција доводи у опасност јавно здравље.

Према ел-џи-би-ти-кју групи, главни наратив мржње био је: „Јавно исказивање љубави ел-џи-би-ти-кју парова није прихватљиво. То су девијантне везе и претња су моралним вредностима друштва.“ Под-наративи су:

- Веза између ел-џи-би-ти-кју особа је неукусна и одвратна. Њихова сексуална оријентација треба да буде сакривена међу четири зида.
- Ел-џи-би-ти-кју оријентација није природна и треба да буде дијагностификована као болест.
- Путем различитих институција, укључујући медије, ел-џи-би-ти-кју заједница жели да индоктринира наше друштво својим болесним менталитетом.
- Јавно показивање ел-џи-би-ти-кју веза шкоди нашој деци. Она не треба да буду изложена таквом понашању.
- Требало би да бојкотујемо компанију „Т-2“ због њихове неприхватљиве рекламе са ел-џи-би-ти-кју садржајем.

ХРВАТСКА

У случају Хрватске, анализирани вести су биле објављене на различитим порталима, у коментарима читалаца и у коментарима на објаве ових вести на Фјесбуку. У свакој од четири студије случаја наратива мржње (избеглице и други мигранти, опозиција, новинари и Роми), детектовани су главни наративи мржње и неколико под-наратива, као и одговора на те наративе.

Према циљној групи избеглица и других миграната, идентификован је главни наратив „Долазак избеглица и других миграната представља претњу по Хрватску и европско друштво.“ Под-наративи су:

- Мигранти су нецивилизовани, агресивни, нападају полицију и локално становништво и крше закон нелегално прелазећи границу.
- Мигранти су потенцијални терористи.
- Мигранти су претња по здравствени систем и не би требало да имају приступ здравственој нези.
- Мигранти су претња по друштвене вредности зато што долазе из држава са потпуно другачијим културним вредностима.
- Мигранти су способни да иду у војску, требало је да остану у својим државама и да се боре.
- Борци за права миграната су лицемери и плаћеници који раде против интереса Хрватске.

Према Ромима као метама говора мржње, идентификован је овај основни наратив: „Роми представљају проблем другим грађанима Хрватске зато што не желе да усвоје већинску културу и начин живота.“ Под-наративи су укључивали:

- Роми су насилни, краду и крше закон, угрожавају безбедност грађана Хрватске и њихове имовине.
- Роми не желе да раде и да се образују и злоупотребљавају систем социјалне заштите.
- Роми у Хрватској уживају већа права него други грађани.
- Борци за права Рома не знају каква је стварна ситуација на терену, лицемерни су и злонамерни.

СРБИЈА

У случају Србије, за циљну групу „миграната“ главни наратив је био: „Мигранти ће 'исламизовати' Србију. Мигранти су терористи”.

Доминирајући наратив се не односи директно на мигранте, већ на надлежне у Србији, под претпоставком да су они – зарад личних интереса, због недостатка интегритета и патриотизма, или због добрих односа са Европском унијом – пристали на досељавање миграната и „исламизацију Србије”. Иако ови коментари представљају, пре свега, нетолеранцију према влади Србије (најпре Српској напредној странци), они се базирају и на нетолеранцији према исламу. Остали идентификовани наративи су:

- Мигранти ће исламизовати Србију и уништити српски идентитет.
- Мигранти су описани као терористи (ратници Исламске државе, убице, муџахедини).
- На мигранте се гледа као на део шире теорије завере или тајног плана (теорија велике замене).

Према циљној групи младих главни наративи су сексуалне увреде и позиви на сајбер насиље. Други наративи укључују увредљиве коментаре на основу физичког изгледа.

4.1. ГОВОР МРЖЊЕ И ДРУШТВЕНЕ МРЕЖЕ

Друштвени медији или друштвене мреже су канали за комуникацију који омогућавају корисницима да креирају и деле садржаје или да учествују у друштвеном умрежавању, укључујући њихов већ постојећи круг људи као и шире кругове и публику.

Ови шири кругови су понекада затровани садржајем познатијим као „говор мржње” који обично подразумева јавно позивање на мржњу или насиље, позивање на дискриминацију или други начин ограничавања нечијих права или позивање на ограничавање права засновано на личним особинама жртве.

Када се овај тип садржаја појави на друштвеним мрежама, друштвене мреже су у обавези да, одређеним радњама према садржају, заштите жртву. Ово је, укратко, оно што предвиђа Кодекс поступања за борбу против незаконитог говора мржње на интернету (енг. Code of conduct on countering illegal hate speech online)²⁶. Овај документ усвојила је Европска комисија у мају 2016. године „како би превенирао и супротставио се незаконитом говору мржње на интернету” и којим су постигнути договори са Фејсбуком, Мајкрософтом (енг. Microsoft), Твитером (енг. Twitter) и Јутјубом (енг. YouTube). Током 2018. године, Инстаграм (енг. Instagram), Снепчет (енг. Snapchat) и Дејлимоушн (енг. Dailymotion) су се такође придружили Кодексу поступања. Жвидео (фра. Jeuxvideo) је приступио Кодексу у јануару 2019. године, а Тикток (енг. TikTok) у септембру 2020.

Горенаведене четири иницијалне платформе усагласиле су се да у року од 24 сата поступају по највећем броју жалби корисника поштујући ЕУ и националну легислативу о говору мржње, те су се обавезале да ће, ако је потребно, уклонити оне садржаје за које се процени да су незаконити. Четири компаније, власнице ових платформи, су се такође усагласиле да убудуће учине напоре да унапреде повратну информацију корисницима и да буду транспарентније према целокупном друштву.

Имплементација Кодекса се процењује кроз редовни мониторинг успостављен у сарадњи са мрежом организација цивилног друштва из земаља чланица Европске уније. Користећи договорену методологију, ове организације проверавају у којој мери ај-ти компаније спроводе начела из Кодекса.²⁷

²⁶ European Commission. (2016). The EU Code of conduct on countering illegal hate speech online. Доступно на: https://ec.europa.eu/newsroom/just/document.cfm?doc_id=42985.

²⁷ Council of the European Union. (2019). Progress on combating hate speech online through the EU Code of conduct 2016-2019. Доступно на: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/aid_development_cooperation_fundamental_rights_assessment_of_the_code_of_conduct_on_hate_speech_on_line_-_state_of_play__0.pdf.

Свака платформа за друштвено умрежавање развила је своје стандарде заједнице – смернице или политике о говору мржње којим се регулише у којим околностима и који тип садржаја ће бити, због кршења датих правила, уклоњен. Неке платформе имају систем жалби, па уклоњени садржај може бити поново размотрен и видљив. Најразрађеније системе жалби имају Фејсбук и Инстаграм – Надзорни одбор. Сврха овог одбора јесте да „промовише слободу изражавања доношењем принципијелних, независних одлука у вези са садржајем на Фејсбуку и Инстаграму и доношењем препорука за релевантну политику о садржајима компаније Фејсбук.”²⁸ Одбор делује у складу са Повељом - темељним управљачким документом - који дефинише структуру одбора, његове одговорности и сврху и објашњава његов однос са компанијом. Даље, Повеља утврђује чланство у Одбору, управљање и овлашћења за доношење одлука.²⁹

Следи кратак преглед стандарда заједнице друштвених медија, смерница или правила понашања:

Фејсбук дефинише говор мржње као „директни напад против људи на основу онога што називамо заштићеном особином: раса, етницитет, националност, инвалидитет, регилијска припадност, каста, сексуална оријентација, пол, родни идентитет и озбиљна болест. Дефинишемо нападе као насилни или дехуманизујући говор, штетне стереотипе, изјаве о инфериорности, изразе презира, гнушања или одбацивања, псовање и позивање на искључивање или сегрегацију. Старост сматрамо заштићеном особином када се на њу реферише заједно са другом заштићеном особином. Такође штитимо избеглице, мигранте, имигранте и тражиоце азила од најтежих напада, али дозвољавамо коментаре и критике на имиграционе политике. Слично томе, пружамо одређену заштиту за нека занимања која су вези са заштићеним особинама.”³⁰

Твитер наводи следеће: „не можеш да промовишеш насиље или директан напад или претњу према другим људима на основу расе, етницитета, националности, касте, сексуалне оријентације, рода, родног идентитета, религијске припадности, старости, инвалидитета или озбиљне болести. Не дозвољавамо профиле чија је примарна сврха да подстичу насиље према другима на основу ових категорија.”³¹

²⁸ Вебсајт Надзорног одбора Фејсбука: <https://oversightboard.com/>.

²⁹ Oversight Board. (n.d.). Article 5 Governance. Доступно на: <https://oversightboard.com/governance/>. Процес жалбе Надзорном одбору омогућава корисницима да оспоре одлуке о садржају на Фејсбуку или Инстаграму. Ако је ваш садржај уклоњен и затражили сте преиспитивање одлуке и та коначна одлука је и даље против враћања вашег садржаја, можете се жалити Надзорном одбору. Особље Одбора ће проценити поднете случајеве и размотрити прихватљиве предмете од тих пријава, те одлучити које ће детаљно прегледати. Критеријуми за одабир прихватљивих случајева су: тежина, значај и глобална важност јер ти случајеви могу послужити за будуће политике. Више о процесу жалбе: <https://oversightboard.com/appeals-process/>.

³⁰ Facebook. (n.d.). Community standards. Доступно на: https://www.facebook.com/communitystandards/hate_speech.

³¹ Help Center Twitter. (n.d.). Hateful conduct policy. Доступно на: <https://help.twitter.com/en/rules-and-policies/hateful-conduct-policy>.

Јутјуб уклања садржај који промовише насиље или мржњу према појединцима или групама који се заснивају на следећим атрибутима: старост, каста, инвалидитет, етницитет, родни идентитет и изражавање, националност, раса, имиграциони статус, религија, пол/род, сексуална оријентација, жртве великог насилног злочина и њихови сродници, особе са статусом ветерана.³²

Инстаграмови стандарди заједнице покривају говор мржње, малтретирање и злостављање наводећи да ће „уклонити кредибилне претње насиљем, говор мржње и таргетирање приватних лица. Не дозвољавамо нападе или злостављање на основу расе, етницитета, националности, пола, рода, родног идентитета, сексуалне оријентације, религије, инвалидитета или болести.”³³

Снепчет дефинише говор мржње као садржај који понижава, клевете, или промовише дискриминацију или насиље на основу расе, боје, касте, етницитета, националности, религије, сексуалне оријентације, родног идентитета, инвалидитета, или ветеранског статуса, имигрантског статуса, социо-економског статуса, година, телесне тежине или трудноће и који је забрањен.³⁴

Дејлимоушн је француски глобални сервис за стримовање видеа. Дејлимоушн на свом сервису забрањује следеће врсте садржаја: злостављање деце, експлицитно сексуални садржај, терористички садржај и/или садржај који промовише насилни екстремизам против група или појединца, садржај који подстиче насиље или опасне активности и други садржај.³⁵

Тикток наводи да су они „разнолика и инклузивна заједница која не толерише дискриминацију. Не дозвољавамо садржај који садржи говор мржње или који подразумева понашање из мржње и то уклањамо са палформе.” Даље, они наводе да ће „суспендовати или забранити профиле који учествују у актима говора мржње или су са њиме повезана.” Њихова дефиниција говора мржње јесте: „садржај који напада, прети, подстиче насиље против некога или који дехуманизује појединца или групу на основу следећих заштићених особина: раса, етницитет, националност, религија, каста, сексуална оријентација, пол, род, родни идентитет, озбиљна болест, инвалидитет, имиграциони статус.”³⁶

32 YouTube Help. (n.d.). Hate speech policy. Доступно на: https://support.google.com/youtube/answer/2801939_

33 About Instagram. (2018). Instagram Community Guidelines FAQs. Доступно на: <https://about.instagram.com/blog/announcements/instagram-community-guidelines-faqs>.

34 Snap Inc. (n.d.). Community Guidelines. Доступно на: <https://snap.com/en-US/community-guidelines>.

35 Dailymotion. (2021). Prohibited Content Policy. Доступно на: <https://faq.dailymotion.com/hc/en-us/articles/360015770319-Prohibited-content->

36 TikTok. (2020). Community Guidelines. Доступно на: <https://www.tiktok.com/community-guidelines?lang=en#38>.

ТРАНСПАРЕНТНОСТ

све платформе за друштвено умрежавање објављују извештаје о транспарентности. Кликните на линк да сазнате више о томе.

- Из Фејсбуковог *извештај о транспарентности* можемо сазнати више о предузетим корацима компаније у борби против говора мржње – за колико садржаја су предузели радње? Од укупног броја садржаја према којима је Фејсбук поступао, колико тога је сама платформа пронашла пре него што су их корисници пријавили? Такође, понуђене су информације и о одлукама о жалбама – садржаји који су враћени јер их је Фејсбук грешком уклонио. Како је Инстаграм друштвена мрежа у власништву Фејсбука, све што се односи на једну мрежу примењиво је и на другу
- Твитеров Извештај о транспарентности доступан је [овде](#).
- Јутјубов извештај о транспарентности је [овде](#).
- Снепчет објављује *извештаје о транспарентности* у којем се нуде увиди у садржај који крше стандарде мреже и друга законска обавештења.
- Извештаји о транспарентности Тиктока се могу пронаћи [овде](#).
- За четири године од почетка имплементације, Кодексом поступања за борбу против незаконитог говора мржње на интернету затражено је од ај-ти компанија, власница платформи за друштвено умрежавање, да:
- Имају правила и стандарде заједнице који забрањују говор мржње и да успоставе системе и тимове који ће прегледати садржај за који је пријављено да крши стандарде.
- Прегледају већину садржаја у оквиру 24 сата и обришу или онемогуће приступ садржају са говором мржње, уколико је потребно.

У просеку, ај-ти компаније тренутно процењују 89 одсто пријављеног садржаја у оквиру 24 сата, што је више него 2018. године када су то чиниле за 81 одсто садржаја.

У просеку се 70 одсто садржаја уклања, и та стопа је стабилна. У 2016. години, након првог мониторинга имплементације Кодекса, само 28 одсто садржаја је било уклоњено. Тренутна просечна стопа уклањања садржаја се може сматрати задовољавајућом у областима говора мржње, с обзиром на то да није увек лако повући јасну границу између говора мржње и права на слободу изражавања, те да таква разлика зависи и од контекста у оквиру којег је садржај пласиран.

- Обезбеде редовне едукације особља.

Све ај-ти компаније известиле су да редовно и често одржавају едукације, и да спроводе обуке и пружају подршку својим тимовима који прегледају садржај, укључујући све специфичности садржаја са говором мржње.

- Укључе се у партнерства и едукативне активности са организацијама цивилног друштва како би проширили своју мрежу репортера од поверења.

Ај-ти компаније известиле су да су значајно прошириле своје мреже „репортера од поверења” у Европи од 2016. године. Они се редовно консултују са њима како би боље разумели одређене националне специфичности у говору мржње.

- Сарађују [са репортерима од поверења] на промоцији независних контра-наратива и образовних програма.

Ај-ти компаније заједно са њиховим „репотерима од поверења” такође раде на кампањама толеранције и интернетског плурализма. Између 2017. и 2019. године, одржане су четири радионице у седиштима Јутјуба, Твитера и Фејсбука како би се покренуле такве иницијативе. Као резултат, више од 40 невладиних оранизација је током европских избора 2019. године покренуло онлајн кампању на 24 језика у целој ЕУ која је промовисала здраву и толерантну комуникацију на интернету користећи се хаштегом #WeDeserveBetter (спр. Заслужујемо више).

- Успоставе националне контакт центре за примање обавештења, посебно од надлежних одређене државе.

Све ај-ти компаније које су признале Кодекс су успоставиле ове националне контакт центре који олакшавају ступање у контакт са релевантним телима на националном нивоу. Важно је нагласити да Кодекс допуњује закон против расима и ксенофобије (Оквирна одлука Савета 208/913/ПУП) који захтева да аутори незаконитог говора мржње – било да је изведен на интернету или уживо – буду ефикасно кривично гоњени.

- И да промовишу транспарентност према корисницима као и према најширој јавности.

Ај-ти компаније су 2016. године учиниле доступним само информације о броју правних захтева а нису пружиле никакве детаље о говору мржње на интернету као посебном основу за уклањање садржаја. Данас је уклањање говора мржње јасно и редовно презентовано у свим извештајима о транспарентности ај-ти компанија.

4.2. ГОВОР МРЖЊЕ И ШКОЛЕ

Образовни систем има најзначајнију улогу у социјализацији и то како у оквиру наставе, тако и у оквиру ваннаставних активности. Многобројне су могућности како се кроз наставу, секције и тренинге које воде наставници или организације цивилног друштва може радити са ученицима на превенцији дискриминације.

Важно је нагласити да су људска права део свакодневног живота и да се прожимају кроз јавну и приватну сферу сваког грађанина и грађанке без обзира на узраст, пол, образовање и положај у заједници. Садржаји о значају људских права и превенирању говора мржње тако нису само део плана и програма наставе друштвених наука (као што је социологија, историја или грађанско васпитање), већ су обавеза свих запослених у образовном систему, као и организација цивилног друштва чија је мисија очување људских права и борба против дискриминације.

Стога се превенција говора мржње може реализовати у оквиру различитих едукативних модула и то на различите начине. Подучавањем о: предрасудама, законским санкцијама за извршење дискриминаторних дела, људским правима и медијској и интернетској писмености.

С обзиром на то да се говор мржње, као израз дискриминације, не појављује у друштвима сам по себи, већ да су такве акције појединаца и група мотивисане предрасудама, сматра се да је један од начина на који је могуће превенирати говор мржње едукација и о предрасудама као таквим.

Основу говора мржње представљају, дакле, предрасуде, у питању су ставови који су натоложени непријатним емоцијама према другоме. Међутим, упркос томе што предрасуде јесу ставови, ти ставови се темеље на дезинформацијама, селективном или погрешном тумачењу чињеница, довођењем у узрочно-последичну везу односа који нису у таквој вези и другим заблудама. Оне су резултат неосноване генерализације. Иако и стереотипи могу да буду погубни, сматра се да су ипак предрасуде те које нагоне на акцију, односно дискриминаторно поступање према другима, без обзира који израз дискриминаторног односа је у питању, управо због снажних емоција на којима се темеље. За разлику од стереотипа, који су претеране и упрошћене генерализације о другима али које могу бити промењене (нпр. контактом са другима), сматра се да су предрасуде снажна уверења која су много мање подложна промени.³⁷

37 Михић, В. (2015). Стереотипи и предрасуде: од слике о свету око нас до сукоба и конфликта. Нови Сад: Филозофски факултет. <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadržaj/2015/978-86-6065-320-0>.

Едукацијом о предрасудама у образовним системима ради се на превенцији, уместо на лечењу болести. Сматра се да, уколико се о предрасудама говори као о ставовима темељеним на логичким грешкама и непријатним емоцијама, а не на расу и когницији, може да се ради на томе да се овакав начин мишљења прихвати најпре као нетачан. Иако се указивање на нетачност предрасуда може чинити као благ приступ у борби против говора мржње и дискриминације другог и другачијег, треба имати у виду да особе по природи, уколико већ нису отвореног ума, нису склоне томе преиспитују своје ставове, поготово не оне који су праћени снажним осећањима.

Разговор о санкцијама због дискриминације другог и другачијег такође се препознаје као један од начина превенције. Може се ученицима објаснити да је говор мржње кривично дело према законодавству одређене државе и да су предвиђене казне за такво понашање. На тај начин, фактички кроз страх од казне, се може утицати на превенирање говора мржње у јавном простору. Међутим, овакав начин не доноси резултате у промени свести и јасно је да се мора радити на суштини.

Дакле, уколико се на предрасудама ради у средњим школама са старијим ученицима који су већ прошли све фазе формирања предрасуда³⁸ или који већ чине одређена дискриминаторна дела, успешан начин превенције говора мржње био би представљање потенцијалних санкција за таква дела. Истовремено, штетност предрасуда могла би се представити истицањем њихове логичке недоследности. Образовни систем дефинитивно пружа различите могућности, те се овакве поруке могу пренети на часовима грађанског васпитања, логике, филозофије, социологије, психологије или часовима медијске писмености, предмету који постоји у неким државама Балкана (у Србији је реч о програму за први и други разред гимназије „Језик, медији и култура“).

Када се подучава о људским правима, у оним програмима у којима постоји предвиђен простор за разговор о људским правима, то је уједно и одлична прилика да наставници, не само упознају ученике са појмом људских права, већ им и објасне њихов значај. Тада је потребно истаћи која се све то права подразумевају под овим термином - нпр. право на вероисповест, право на изјашњавање и неизјашњавање националне припадности, право на информисање и слободу говора, право на образовање на матерњем језику и друга. Овакво подучавање људских права назива се „учење о људским правима“ (енг. education about human rights) и може да буде један од начина превенирања говора мржње представљајући тај израз дискриминације као кршење управо тих, људских права и слобода. Поред „учења о људским правима“, постоје и концепти „учења кроз људска права“ (енг. education through human rights) и „учења за људска права“ (енг. education for

38 Прочитати „Како се предрасуде уче“ од Гордона В. Олпорта (енг. Gordon W. Allport). Доступно на: <https://www.nj.gov/education/holocaust/resources/HowPrejudiceIsLearned.pdf>.

39 UNESCO & OSCE. (2018). Addressing Anti-Semitism through Education. Доступно на: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000263702?posInSet=52&queryId=5c180c59-393a-4df7-aa82-88f4ba1ee155>.

human rights). „Учење кроз људска права” захтева један значајнији напор читаве школе, а подразумева да само „образовно окружење штити људска права ученика” укључујући нпр. право јеврејских ученика на учење без суочавања са антисеметизмом. „Учење кроз људска права” је врло ефикасан модел учења који подразумева да се ученицима даје пример, односно да сами наставници и управа показују, својим односом према дискриминацији, односно једнакости свих ученика, да се говор мржње не толерише. „Едукација за људска права” подразумева афирмисање и „оснаживање ученика да практикују своја права и бране туђа”, што је такође важна вештина, а чијим подстицањем се може подржати стварање окружења у којем се уважавају сва права другог и другачијег.³⁹

Медијска и информациона писменост (МИП), тачније вештина критичког мишљења коју она развија, препознаје се као алат у превенцији говора мржње и генерално едукацији о томе. УНЕСКО у публикацији под називом „Супротстављање говору мржње на интернету” (енг. Countering online hate speech)⁴⁰ истиче да „је претпоставка да ће компетенције медијске и информационе писмености оснажити способност појединца да идентификује и преиспита онлајн садржај мржње, да ће разумети неке претпоставке тог садржаја, пристраности и предрасуде, те да ће га/је охрабрити да елаборира аргументе њиховом супротстављању” (стр. 48). Критичко мишљење, можда једна од најважнијих компетенција која се развија медијском писменошћу, не односи се само на критичко мишљење према медијским садржајима, већ је у питању компетенција која се преноси и у друге области живота. На тај начин, едукацијом о медијским садржајима, ученици се оспособљавају да критички преиспитују и политички живот и друге односе у друштву у којем живе кроз медијске садржаје.

Интернетска писменост се такође препознаје као начин да се кроз едукацију ради на превенцији говора мржње у виртуелном простору. У публикацији „Ознаке: Приручник за борбу против говора мржње на мрежи путем образовања о људским правима”⁴¹ (енг. Bookmarks: A manual for combating hate speech online through human rights education) Кин (енг. Keen) и Ђорђеску (рум. Georgescu) реферишу на „Водич за људска права за кориснике интернета” (енг. Guide to Human Rights for Internet Users) Савета Европе у којем се истиче потреба да едукатори, наставници и родитељи пруже деци и младима знања и информације о томе како да безбедно користе Интернет и да препознају штетне садржаје, поготово оне у којима се крше људска права (стр. 182). У публикацији се такође истиче да, како би ученици били оспособљени да препознају говор мржње на Интернету, ипак је прво неопходно да познају како изгледа говор мржње, које су његове последице, али и да буду вешти да препознају пристраности или предрасуде према другима када су они изражени само имплицитно (стр. 184).

40 UNESCO. (2015). Countering online hate speech. Доступно на: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233231>.

41 Keen, Ellie & Georgescu, Mara. (2016). Bookmarks: A manual for combating hate speech online through human rights education. Council of Europe. Доступно на: <https://rm.coe.int/168065dac7>.

Стога се може закључити да би се успешно превенирао говор мржње међу ученицима, потребно је да се у образовном систему ученици упознају са основама људских права, предрасудама и изразима дискриминације, међу којима је и говор мржње и да се образују „за људска права“ а потом да се ради са ученицима и на њиховим вештинама медијске и информационе, као и интернетске писмености. Уколико се знања и вештине из ова два приступа обједине, може се очекивати да ће ученици стећи адекватне унутрашње ресурсе да препознају говор мржње, буду свесни последица, и да сами не доприносе његовом ширењу.

Како би наставници могли да раде са ученицима на разумевању и борби против говора мржње, важно је да буду и сами упознати са тиме и да могу да пренесу горе описане кључне информације и знања.

III МАТЕРИЈАЛИ ЗА НАСТАВНИКЕ

Следећи дати теоријски оквир и увод у говор мржње на интернету, развијени су различити материјали како би се подржали наставници, а који се могу користити у настави. Приликом њихове израде консултована је група наставника из сваке од држава, који су дали своје коментаре о овим материјалима.

НАСТАВНЕ ЈЕДИНИЦЕ⁴² ГОВОР МРЖЊЕ НА ИНТЕРНЕТУ

ТЕМА: ГОВОР МРЖЊЕ И ГОВОР МРЖЊЕ НА ИНТЕРНЕТУ

Назив: Бити слободан да говориш, али не да мрзиш

Циљеви:	<ul style="list-style-type: none">● Упознавање са тиме шта је слобода говора а шта говор мржње.● Упознавање са ограничењима слободе говора ради остваривања слобода и права других.● Препознавање разлике између негативних коментара или критике некога и говора мржње према некоме.
Циљна група:	ученици од 15 до 18 година
Трајање:	45 минута
Предмет у оквиру којег се радионица може спровести:	Језик, медији и култура или Грађанско васпитање или Историја или Логика или Социологија или Психологија.
Исходи:	<ul style="list-style-type: none">● Ученици могу да дефинишу шта је слобода говора а шта говор мржње.● Ученици су упознати са регулативом којом се ограничења слобода говора у случајевима говора мржње.● Ученици могу да разликују и вербализују конструктивну критику према неком и несагласност са нечим без коришћења наратива говора мржње.
Метода:	Фронтална настава са писаним вежбама за ученике.

⁴² Све предложене радионице могу и треба да буду модификоване у складу са специфичностима одељења, интересима ученика, актуелностима и сл.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

На почетку часа, наставник пита ученике како би они дефинисали слободу говора а како говор мржње. Нека актуелност у датом моменту може бити дата као илустрација (на пример, Букин видео „Хејт Словени“⁴³ или нешто друго са чиме су се ученици сусрели на друштвеним мрежама). Након кратке дискусије, наставник даје дефиницију слободе говора и говора мржње користећи се дефиницијама из устава државе и/или међународних аката.

Говор мржње је сваки вид комуникације, усмено, писано или кроз понашање, којим се напада или користи пежоритан или дискриминаторан језик када се реферише на особу или групу по основу онога што они јесу, или другим речима, на основу њихове религије, етничитета, националности, расе, боје, порекла, рода или родног идентитета (УН)⁴⁴.

Забрањено је изражавање идеја, информација и мишљења којима се подстиче дискриминација, мржња или насиље против лица или групе лица због њиховог личног својства, у јавним гласилима и другим публикацијама, на скуповима и местима доступним јавности, исписивањем и приказивањем порука или симбола и на други начин (Члан 11, Закон о забрани дискриминације Републике Србије)⁴⁵.

Након тога, наставник треба да упозна ученике са принципом ограничавања слобода једних зарад остваривања слободе других. Ово може да буде учињено тако што ће се ученицима указати на следеће:

У вршењу својих права и остваривању слобода свако може бити подвргнут само оним ограничењима која су предвиђена законом у циљу обезбеђења нужног признања и поштовања права и слобода других и у циљу задовољења правичних захтева морала, јавног поретка и општег благостања у демократском друштву. (Члан 29, Општа декларација о правима човека)⁴⁶.

43 БУКА ТВ. (2021). БУКА – Хејт СЛОВЕНИ, још сте живи?. youtube.com, 10.4.2021. [интернет]. Доступно на: <https://www.youtube.com/watch?v=Qd7m3jF8NC8>

44 UN. (2019). United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech. Доступно на: <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/UN%20Strategy%20and%20Plan%20of%20Action%20on%20Hate%20Speech%2018%20June%20SYNOPSIS.pdf>.

45 Службени гласник РС. (2009). Закон о забрани дискриминације. Сл. гласник РС, бр. 22/2009 и 52/2021. Доступно на: http://ravnoправност.gov.rs/wp-content/uploads/2021/06/Zakon-o-zabrani-diskriminacije_-22_2009-3-52_2021-4l.pdf

46 Генерална скупштина Уједињених нација (УН). (1948). Општа декларација о правима човека. Доступно на: http://ravnoправност.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_UN_Opsta%20deklaracija%20o%20pravima%20coveka.pdf

Објаснити да је слобода изражавања један од примера где се постављају одређена ограничења ради остваривања слободе других. Стога треба нагласити да се говор мржње не сматра слободом изражавања и да се кажњава према законима државе у којој се живи. При крају предавања, наставник треба да пита ученике да ли могу да се сете неке реченице коју су чули раније у животу а сада препознају да представља говор мржње. Након тога, питати ученике да се сете неке реченице коју су чули приликом изражавања критике према одређеној идеји. Када су обе реченице вербализоване, дискутовати са ученицима о разликама међу њима. Треба нагласити да се говор мржње не може сматрати критиком зато што је говор мржње увек увредљив и базиран на осећањима уместо на логичним аргументима. Уколико остане времена, истаћи неке пропагандне технике које се такође употребљавају приликом говора мржње као што су: *argumentum ad hominem*, намерно коришћење дезинформација, коришћење увредљивог речника и термина, изазивање емоција страха или панике, наглашавање само једног аспекта приче, итд. У случају да се час заврши пре краја разговора о овоме, задати ученицима домаћи задатак да претраже на интернету и у традиционалној литератури додатне технике манипулације и да их запишу у своје свеске, могуће у форми блога.

ПРЕДРАСУДЕ И ГОВОР МРЖЊЕ

ТЕМА: СТЕРЕОТИПИ, ПРЕДРАСУДЕ И ГОВОР МРЖЊЕ У МЕДИЈИМА

Назив: Медијско уоквиравање предрасуда

Циљеви:	<ul style="list-style-type: none"> ● Стицање знања о стереотипима, предрасудама и говору мржње. ● Упознавање са тиме како медији подстичу стереотипе и предрасуде користећи говор мржње или дискриминаторним извештавањем о другоме.
Циљна група:	ученици од 15 до 18 година
Трајање:	45 минута
Предмет у оквиру којег се радионица може спровести:	Језик, медији и култура или Грађанско васпитање или Психологија.
Исходи:	<ul style="list-style-type: none"> ● Ученици умеју да препознају стереотипе, предрасуде и говор мржње у медијском извештавању. ● Ученици умеју да препознају увредљив језик. ● Критичко мишљење ученика о чланцима, извештајима и вестима из медија је унапређено.

Метода:

Предавање базирано на интерактивној дискусији са ученицима кроз репрезентативне примере стереотипа, предрасуда и говора мржње из медија.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Први корак у припреми часа је копирање и исецање примера из медија који су дати у додатку овог приручника. На почетку часа наставник треба кратко да објасни шта се су стереотипи, шта су предрасуде а шта је говор мржње. Наставник треба да пружи примере позитивних и негативних стереотипа, као и примере предрасуда и говора мржње према другима. То могу да буду и вицеви о Србима, Босанцима, Хрватима, Словенцима или Црногорцима и наставник може упитати ученике да се досете неког вица о овим групама. Они могу да послуже као пример за илустровање стереотипа и предрасуда, а све са циљем како би се примери анализирали и критички промислили, посебно када су у питању одређени ставови које имамо према другим народима. Након тога, наставник може да постави питање какво је мишљење ученика о томе у којој мери медији доприносе овим стереотипима. Након што је установљено да медији имају значајну улогу у овоме, треба поделити ученицима примере из медија које ће они анализирати у групама по двоје или троје, у зависности од броја ученика у одељењу. Наставник треба да пусти ученике да сами покушају да ураде анализу и да претпоставе због чега је одређени пример илустрација лоше медијске праксе. Питања која се могу поставити ученицима како би се навели на прави траг су:

- Шта није у реду са оваквим извештавањем?
- Да ли је ово стереотип, предрасуда или говор мржње?
- Како овај начин извештавања може да утиче на особу или групу о којој се извештава?
- На који начин ово може бити речено другачије?

Ученицима треба дати по пет минута времена да размисле и покушају да одговоре на ова питања, а потом могу наглас да прочитају свој пример и коментаришу га. Постојање двоструке или троструке дискриминације (на пример, према особама које су припадници националне мањине и геј или према особама које су особе са инвалидитетом и религиозне мањине и трансродни, и сл) такође треба да буде поменуто.

- **Потребни материјали:** Репрезентативни примери стереотипа, предрасуда и говора мржње у медијском извештавању на папиру (треба да се исеку из секције Додатак у оквиру овог приручника).

- **Припрема за радионицу:** У току припреме за ову радионицу, наставници могу да читају различите материјале о стереотипима, предрасудама и говору мржње. Корисно је подучити ученике како да препознају и разликују стереотипе, предрасуде и говор мржње. Некада је граница између њих танка, стога је важно нагласити потенцијалне последице ових ставова као њихов важан фактор. Наставник треба да објасни да извор предрасуда могу бити негативни стереотипи, али да је говор мржње увек базиран на предрасудама. Када је реч о наведеним примерима, пожељно је да се анализира коришћена терминологија – као што је „усташки“ у примеру Бр. 6 или „транца“ у примеру Бр. 8 зато што је увредљива терминологија врло често најочигледнији део говора мржње. Међутим, суптилнији примери дискриминације такође треба да буду истакнути током дискусије са ученицима. Репрезентативан пример таквог случаја се може пронаћи у примеру Бр.1 – иако није у питању увредљива терминологија, контекст у оквиру којег новинар извештава о животу Стивена Хокинга је дискриминаторан. Коришћењем термина „упркос“ и уоквиравањем приче да „упркос томе што је особа са инвалидитетом, он је успео“ је увредљива зато што тиме говорник имплицира да особе са инвалидитетом не могу професионално да се остваре (или у било ком другом домену) зато што су особе са инвалидитетом. Овакав начин размишљања и говора се сматра индиректном или суптилном дискриминацијом према особама са инвалидитетом. Други пример суптилне дискриминације могуће је пронаћи у примеру Бр. 2 у којем новинар истиче да су лопови ромске националности. Указивање на националност у контексту када националност није од значаја за информацију се сматра индиректном или суптилном дискриминацијом зато што подстиче предрасуде, у овом случају, према Ромима. О предрасудама и стереотипима се такође може говорити у примерима Бр. 3 (према женама) или Бр.10 (према младима) који ће бити у складу са искуством ученика.

ГОВОР МРЖЊЕ И НАСИЉЕ НА ИНТЕРНЕТУ

ТЕМА: ГОВОР МРЖЊЕ КОЈИ ПРЕЛАЗИ У ВЕРБАЛНО И/ИЛИ ФИЗИЧКО НАСИЉЕ

Назив: Говор мржње кроз вербалну мржњу, псовање и насиље

Циљеви:	<ul style="list-style-type: none"> ● Упознавање ученика са потенцијалом говора мржње или вербалног насиља на интернету да прерасте у вербално или физичко насиље уживо. ● Упознавање ученика са концептом да је псовање облик насилне комуникације.
Циљна група:	ученици од 15 до 18 година
Трајање:	45 минута

Предмет у оквиру којег се радионица може спровести:	Језик, медији и култура или Грађанско васпитање или Социологија или Психологија.
Исходи:	<ul style="list-style-type: none"> ● Ученици могу да препознају говор мржње и вербално насиље на интернету. ● Ученици су упознати са последицама говора мржње. ● Ученици су едуковани да је псовање облик насиља према другоме. ● Ученици су информисани о институцијама којима се могу обратити у случају да доживе насиље на интернету.
Метода:	Фронтална настава у комбинацији са Пауер поинт презентацијом (енг. Power Point Presentation) и интерактивном дискусијом са ученицима.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

На почетку часа, наставник треба да објасни шта је говор мржње уколико о томе претходно није било речи. Могу у том случају да се користе дефиниције из прве предложене радионице. Потом, наставник треба да иницира разговор о насиљу на интернету. Ученицима се може поставити питање да ли су некада искусили насиље на интернету путем друштвених мрежа или других платформи. Након кратког разговора, може се презентовати званична дефиниција вербалног и физичког насиља. Ученици могу да дају своје примере реченица, имена и сл. са којима су се сусрели на друштвеним медијима. Посебна пажња треба да буде усмерена ка псовама као вербалном избору којим се исказује мржња или насилне тенденције према другоме. Наставник може да пита ученике о њиховим искуствима у вези са коментарима псовки са којима су се сусретали на друштвеним мрежама. Нагласак треба ставити на то да је псовање других особа облик вербалног насиља, а не само одраз лошег васпитања. Може да се говори и о томе колико често овакав облик изражавања могу прочитати или чути у медијима или од других особа које имају моћ у друштву као што су политичари, глумци, уметници, новинари. Наставник такође треба да информише ученике о концепту злочина из мржње којем може да претходи, односно да буде подстакнут говором мржње. Дефиниција злочина из мржње се може прочитати из Устава или Кривичног закона одређене државе у којој се реализује настава. Након што се дефинише злочин из мржње, наставник треба да пита ученике да ли су упознати са неком институцијом или правним механизмима који могу да буду од помоћи у ситуацији када је неко мета говора мржње или вербалног насиља на интернету. Онлајн механизми као што је блокирање и пријава профила на друштвеним мрежама треба да буду споменути, као и релевантне институције које су надлежне за решавање ових

проблема. Те институције су, у зависности од државе, полиција и одређени департмани за сајбер криминал. Психолошке последице код особа које су на мети ових дела су такође нешто о чему се може разговарати на часовима психологије с обзиром на то да су им адолесценти склони имајући у виду развојно доба у којем се тренутно налазе и наглашену потребу да буду прихваћени од стране других. Треба их охрабрити да се у тој ситуацији јаве одређеној особи или институцији као што је школа (конкретније Тим за заштиту од дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања у школи), школски психолог, локално саветовалиште за младе или психотерапеут, и наравно, њихови родитељи. Ученицима се може задати и домаћи задатак да пронађу неке локалне институције или организације којима се у овој ситуацији могу јавити.

КРИТИЧКО ЧИТАЊЕ МЕДИЈА

ТЕМА: ГКРИТИЧКО РАЗУМЕВАЊЕ И АНАЛИЗИРАЊЕ МЕДИЈСКИХ САДРЖАЈА

Назив: Медијски критично

Циљеви:	<ul style="list-style-type: none"> ● Стицање знања о томе како мислити критички о медијском извештавању.
Циљна група:	ученици од 15 до 18 година
Трајање:	45 минута
Предмет у оквиру којег се радионица може спровести:	Језик, медији и култура или Грађанско васпитање или Матерњи језик.
Исходи:	<ul style="list-style-type: none"> ● Критичко мишљење ученика о чланцима, извештајима и вестима из медија је унапређено. ● Новинарска писменост^{47 48} (енгл. news literacy) ученика је унапређена. ● Ученици су способни да интерпретирају поруку. ● Ученици могу да препознају циљ поруке.
Метода:	Предавање базирано на интерактивној дискусији са ученицима о читању и интерпретацији медијских чланака, извештаја и/или вести.

47 Сигети, Валентина. (2020). Медијска, информациона, дигитална, њуз – о чему се ради у тим многобројним писменостима. [medijskapismenost.org.rs](https://medijskapismenost.org.rs/2020/09/21/medijska-informacijska-digitalna-njuz-o-cemu-se-radi-u-tim-mnogobrojnim-pismenostima/), 21.9.2020. [интернет]. Доступно на: <https://medijskapismenost.org.rs/2020/09/21/medijska-informacijska-digitalna-njuz-o-cemu-se-radi-u-tim-mnogobrojnim-pismenostima/>.

48 Сигети, Валентина. (2020). News literacy: Основа разумевања новинарства. [medijskapismenost.org.rs](https://medijskapismenost.org.rs/9.7.2021), 9.7.2021. [интернет]. Доступно на: <https://novinarska-skola.org.rs/sr/news-literacy-osnova-razumevanja-novinarstva/>.

ОПИС АКТИВНОСТИ:

Наставник треба да одабере једну причу која је у том моменту актуелна у земљи. То би требало да буде нека прича о којој су сви информисани – као на пример, нека прича о Ковиду-19 или неке приче из њиховог детињства као што је Пепељуга, или прича о познатим личностима као што је Принц Хари и Меган Маркл и сл. Након што је одабрана тема, наставник треба да пронађе чланке, извештаје, телевизијске прилоге и сл. о тој теми. Ови примери треба да буду преузети из различитих медија – из штампе, телевизије, с радија, с интернета, али и из медија за које се сматра да су њихове уређивачке политике наклоњене власти и оних које то нису. Неколико примера треба преузети и из нових медија – на пример из влога популарног јутјубера, блога популарног блогера, подкаста популарног подкастера итд. Сви ови примери треба да буду дати ученицима да прочитају/ послушају/погледају код куће или на почетку часа, ако има довољно времена. Ученици могу ово да раде у паровима или групама. Наставник потом на часу треба да иницира дискусију о томе шта је анализирано. Сваки пример треба анализирати и продискутовати тако што се одговара на следећа питања:

- Ко креира медијску поруку?
- Да ли ми је ова порука привукла пажњу, и ако јесте, зашто?
- Да ли би неко други доживео ову медијску поруку на другачији начин?
- Који стил живота је представљен у медијској поруци?
- Која је сврха ове медијске поруке и коме је намењена?⁴⁹
- **Припрема за радионицу:** Циљ ових питања јесте да се ученици подстакну да критички размишљају о медијским порукама. Водећи дискусију ка одговору на прво питање, наставник треба да објасни да је извор поруке у медијима круцијалан како би се разумело и који су циљеви, вредности, идеологија и интереси да се таква порука објави. Може да се нагласи да новинари, дајући медијски простор одређеним актерима, дају простор одрђеним идејама, интересима, вредностима и погледима на свет. Управо због тога, непристрасно новинарство ће увек пружити две стране сваке приче, углавном супротстављене. Другим питањем ученици треба да се подстакну да размисле о дизајну, језику, графици и продукцији поруке - зато што се избором фонта, илустрацијама текста фотографијама, избором наслова - сензационалистички и Називи-удице, позицијом текста у новинама и сл. утиче на причу, а ти елементи нису случајно одабрани. Њихов циљ је да привуку пажњу читаоца и, због тога, приче које редакција сматра важним ће увек бити наглашене, а приче које не сматра значајним ће бити маргинализоване управо овим карактеристикама. Такође, различити људи ће на различите начине доживети исту поруку. Ово зависи од њиховог искуства, знања, емотивног и другог стања. Стога подучавање

49 Бумбић, Тијана & Јањић, Стефан. (2018). Дигитални погон у школској клупи. Нови Сад: Новосадска новинарска школа. Доступно на: <https://medijskapismenost.org.rs/wp-content/uploads/Medijska-pismenost-Publikacija.pdf>

ученика о томе да други могу другачије да доживе одређену поруку учи ученике и емпатији. Дискусија поводом четвртог питања може да буде корисна у деконструкцији трендова и идеологије. Ово питање може да буде посебно важно у медијима који извештавају о лепоти, вежбању, декорацији ентеријера, али је важно и у филмовима и серијалима из популарне културе. Такав животни стил (енг. lifestyle) је, са друге стране, готово увек у складу са доминантном идеологијом. Циљ медијске поруке, којим се бави последње питање, есенцијалан је када се говори о томе да ли је одређени медијски садржај у ствари пропаганда. У рекламама је најлакше деконструисати пропаганду, али суптилна пропаганда се може пронаћи и у свим осталим медијским формама.

О ГОВОРУ МРЖЊЕ НА ИНТЕРНЕТУ ЗА РОДИТЕЉЕ

Разговори о интернету и активностима на друштвеним мрежама са децом могу бити збуњујући за родитеље с обзиром на раширено уверење да су деца вештија у разумевању логике и интерфејса интернета или да су боља у руковању технологијом. Међутим, иако може да буде тачно да је деци лакше да сурфују интернетом и да траже информације на интернету, углавном немају довољно знања и вештина да пронађу релевантне информације, да проверавају информације и да критички размишљају о њима. Ово је тачно и за старију децу, попут адолесцената. Иако адолесценти имају исте когнитивне капацитете као одрасли, недостаје им искуства и знања о одређеним феноменима да би исправно реаговали. Адолесценти, по природи њиховог развојног доба, траже подршку својих вршњака, али исто тако траже подршку и од својих родитеља. Стога је то аспект у оквиру којег родитељи могу имати значајан утицај на развој хуманистичких вредности код своје деце, како би превенирали да се деца приклоне радикалним идеологијама или ширењу говора мржње. То се може чинити већ од раног узраста васпитавањем деце да развијају емпатију према другима, да поштују друге и да буду спремна да се играју са децом која су другачија од њих. Корисно је и да се са децом учи о другим државама и културама на начин који ће подстицати њихову радозналост. Са старијом децом је разговор о људским правима и дискриминацији, наравно веома користан.

Са друге стране, честа брига многих родитеља јесте да ли ће њихово дете бити жртва предрасуда, говора мржње или дискриминације. Ова брига је постала распрострањенија како је порасла употреба интернета и друштвених мрежа на којима не постоји уредник који ће филтрирати садржај за њихову децу. Многи родитељи, плашећи се да ће се дете сусрести са штетним садржајем, одлучују да им забране да се уопште излажу медијима. Међутим, та медота се показала као неадекватна имајући у виду да је интернет у широкој употреби свуда око нас и у свакој области наших живота. Стога се сматра да су нове методе које се тичу заштите деце на интернету изузетно потребне.

Школе би могле да имају улогу у пружању подршке родитељима едукацијама о говору мржње, саветовањем родитеља о томе како да разговарају са децом о одређеним догађајима у њиховим животима, како да буду упознати са активностима детета на интернету, и укључујући их у пројекте о превенцији говора мржње.

Родитељима се може пружити подршка следећим активностима:

- **Едукација родитеља о говору мржње на интернету и о механизмима санкционисања говора мржње.**

Како школе већ имају важну улогу у образовању ученика о људским правима и говору мржње, образовање родитеља о овој теми може да делује сувише амбициозно- имајући у виду ограничене капацитете школа у погледу времена и других неопходних радњи у вези са самим примарним образовањем. Због тога, образовање родитеља о говору мржње може бити реализовано на одређеним кратким састанцима на којима би наставници могли да истакну потребу да родитељи развијају хуманистичке вредности код своје деце и да са својом децом раде на превенцији ширења говора мржње или дискриминације према другој деци. Оваква врста кратког курса о говору мржње такође може да буде реализована и са ученицима. На пример, наставник би могао да препоручи детету да за домаћи задатак прочита одговарајућу едукативну литературу, те да нагласи да би то требало да уради заједно са својим родитељима. Други начин јесте да се родитељима дају линкови, текстови, смернице и други едукативни материјали из којих би могли сами да се информишу и едукују. Важан сегмент који треба да буде укључен у образовање родитеља јесу информације о томе коме могу да се обрате уколико неко од чланова њихове породице заиста буде изложен говору мржње.

- **Модерирање заједничких састанака деце и њихових родитеља.**

Школе, или сваки разредни старешина, може да организује сусрете са децом и њиховим родитељима на којима би се говорило о одређеној теми, као што је говор мржње. Такав састанак био би едукативан како за децу, тако и за родитеље, а представљао би и значајно искуство које би их повезало и на којем би учили о томе како да разговарају о изузетно важним фоменима у животу адолесцента. Ови састанци могу да буду организовани и у форми дебата између деце са једне стране, и родитеља са друге стране. У оба случаја ће бити неопходна модерација разредног старешине или школског психолога. На овим састанцима може да учествује и гост предавач из неке медијске установе или неки други стручњак за дату тему.

- **Истицати колико је важно да родитељи разговарају са својом децом о догађајима из њиховог живота.**

Још једна активност којом се родитељи могу подржати такође је у вези са едукацијом, а тиче се истицања важности потребе да родитељи разговарају са својом децом о догађајима из њиховог живота. Иако многи родитељи могу доживљавати комуникацију са својим адолесцентима као тешку, треба нагласити да је адолесцентима, тако рањивим у годинама у којима су, веома важна подршка и пажња родитеља.

- **Саветовање родитеља о томе како да буду упознати са активношћу детета на интернету.**

Четврти начин подршке родитељима је у вези са претходним, а односи се на нужност да родитељи буду упознати са вебсајтовима које дете посећује, с киме разговара на интернету и да ли има одређене проблеме на мрежи о којима би желело да разговара. Родитеље треба усмерити ка томе да имају на уму да ће разговарајући са својим дететом моћи да буду укључени и упознати са њиховом активношћу на интернету, а да истовремено поштују дететову приватност, која је адолесцентима јако важна.

- **Укључивање родитеља у школске активности које се тичу говора мржње и пројекте о људским правима.**

Када се реализују школски пројекти о људским правима, дискриминацији и говору мржње, као и било чему другом, школа треба да тежи да на неки начин укључи родитеље у ове активности. То може да буде веома корисно за развијање добрих односа између школе и наставника са родитељима, а исто тако, може да буде корисно за грађење блискости између родитеља и деце. На тај начин, школа такође може да да допринос едукацији родитеља о говору мржње, која је предложена у првој тачки.

О ГОВОРУ МРЖЊЕ НА ИНТЕРНЕТУ ЗА ЗАПОСЛЕНЕ У ШКОЛИ

Школа треба да буде место где ће бити поштоване све разлике, а дискриминација се не толерише. Ово је предвиђено Декларацијом о правима детета Уједињених нација принципима 7 и 10:

Дете има право на образовање, које је, најмање на основном нивоу, бесплатно и обавезно. Детету се обезбеђује образовање које развија његову општу културу и омогућава детету да, на основама једнаких могућности, развија своје способности, индивидуалне ставове и осећај морала и друштвене одговорности и постане користан члан заједнице (принцип 7).

Дете ужива заштиту од пракси које подстичу и негују расну, верску или какву другу дискриминацију. Дете се одгаја у духу разумевања, толеранције, пријатељства међу народима, мира и универзалног братства и уз пуну свест да његова енергија и способности треба да служе његовим ближњима (принцип 10)⁵⁰.

50 United Nations (UN). (1989). Declaration of the rights of the child. Geneva: UN. Доступно на: <https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/1959-Declaration-of-the-Rights-of-the-Child.pdf>. Извор превода: Заштитник грађана & Повереник за заштиту равноправности. (2011). Права детета у међународним документима. (Уред. Невена Вучковић Шаховић), стр. 91. Доступно на: https://www.ombudsman.rs/attachments/2145_PDFPrava_detet_u_medjunarodnim_dokumentimaF.pdf

На овај начин су школе формално обавезне да промовишу толеранцију међу ученицима. Због тога наставници морају да буду едуковани о говору мржње. Циљ је да буду способни да препознају говор мржње, потом да и сами не буду склони суптилним облицима дискриминације, као и да негују толеранцију на часу. У одређеном смислу, наставници треба да служе као пример својим ученицима, значи да и они сами треба да имају поштовања према другима и да буду толерантни. Наставници треба да се едукују, посећујући радионице и тренинге о људским правима, дискриминацији и/или говору мржње, или да сами о овоме уче користећи многе едукативне изворе који су доступни на интернету као што су вебинари, водичи, публикације и сл, али и да буду упознати са прописима.

ГОВОР МРЖЊЕ ОКО НАС: РЕАЛИЗОВАЊЕ ШКОЛСКОГ ПРОЈЕКТА

Један од начина да се учи о говору мржње је учење „крз људска права“ које подразумева укључивање свих актера у школи чинећи тако школу сигурним местом на којем се различитости уважавају, а говор мржње се не толерише. Учењем „крз људска права“ стављен је акценат на то да се школа организује у систем у којем се поштују људска права, што значи, на пример, да се и сами наставници односе једнако према свим ученицима. Овоме се може допринети и реализацијом неког школског пројекта о говору мржње и људским правима. Сви ученици, наставници и стручни сарадници попут психолога и педагога би тада били укључени у одређене активности пројекта. У наредним редовима, предложене су неке активности о говору мржње које могу да се реализују у склопу школског пројекта:

- Обележавати Дан људских права (сваког 10. децембра) у школама различитим активностима.
- Посветити цело једно издање школских новина темама из области људских права, предрасуда и говора мржње.
- Направити видео о говору мржње на новинарској секцији и објавити га на интернету.
- Направити представу о говору мржње на драмској секцији.
- Направити фото-репортажу о различитим културама на фотографској секцији.
- Позвати локалног новинара да говори о медијском професионализму, поштовању људских права и превенцији предрасуда у новинарском извештавању.
- Позвати активисте из локалних невладиних организација које се баве људским правима да говоре о дискриминацији и механизмима заштите од таквих дела.
- Школски психолог да посећује часове и реализује радионице за децу о стереотипима, предрасудама и говору мржње.
- Школски психолог да пружа психолошку подршку оној деци која су жртве говора мржње на интернету.

- Школски психолог да реализује радионице користећи се методама из психодраме у којој ученици користе спонтану драматизацију и играње улога како би разумели жртве говора мржње и дискриминације.
- Ученици воде „Дневник говора мржње” који подразумева да записују своје сусрете са говором мржње на интернету, злостављањем, дискриминацијом, стереотипима и предрасудама. Треба их подстаћи да описују емоције и реакције које су искусили током ових сусрета. О овоме се потом треба дискутовати на часу разредног старешине.
- Реализовати серију активности о „Ходању у туђим ципелама” са циљем да ученици вежбају емпатију према специфичним осетљивим групама као што су мигранти, избеглице, ел-џи-би-ти и други. Могу да пишу есеје или да организују дискусије на којима би се ученици замислили у таквој ситуацији. Потом би говорили о томе шта мисле како би се осећали да су у тој ситуацији и како би волели да се други према њима тада понашају.
- Говорити о говору мржње, предрасудама и злостављању на часу разредног старешине. Посветити часове различитих предмета да би се разговарало о говору мржње из више углова. На пример:

- Разговарати о говору мржње на друштвеним мрежама на часовима информатике учећи о безбедности вебсајтова, о алгоритмима друштвених мрежа и сл;
- Писати есеј о последицама говора мржње на часовима матерњег језика и/или књижевности када се обрађује лектира „Дневник Ане Франк”;
- Разговарати о психолошким ефектима говора мржње или дискриминације на часовима психологије када се говори о психологији група или о ставовима;
- Разговарати о људским правима и санкцијама за кршење тих права на часовима устава и права грађана када се учи о људским правима и о владавини права;
- Разговарати о превенцији, одговорном грађанству и механизмима пријављивања говора мржње на часовима грађанског васпитања;
- Разговарати о хуманистичком аспекту људских права и дискриминацији по основу религијског уверења на часовима верске наставе;
- Разговарати о улози медија у борби против говора мржње и легитимизацији говора мржње у јавном дискурсу на часовима предмета Језик, медији и култура;
- Разговарати о познатим анти-ратним сликама и уметничким делима као одговору на дешавања у XX веку на часовима ликовне културе;
- Разговарати о логичким грешкама и аргументима којима се служе пропаганда и говор мржње на часовима филозофије;
- Разговарати о национализму и антисемитизму на часовима социологије када се учи о нацији, раси, етничитету или друштвеној неједнакости;
- Разговарати о говору мржње и антисемитизму на часовима историје када се учи о Другом светском рату;
- Разговарати о поштовању другачијих култура на часовима страног језика;
- Итд.

Све ове активности могу бити реализоване у школи, а могу бити организоване једанпут у одређеном периоду године, или могу да буду организоване индивидуално у складу са курикулумом сваког предмета током целе године. Кључно је да су школа и наставници едуковани и довољно толерантни како би створили образовно окружење ослобођено од било какве дискриминације и да тему о говору мржње спроведу у складу са предметом који предају.

ДОДАТАК

Примери за анализу у оквиру радионице „међијско уоквиравање предрасуда“:

Бр 1.

Најпознатији физичар света, професор Стивен Хокинг, преминуо је у 77. години живота у свом дому у Кембриџу, у Великој Британији. (...) Хокинг је током каријере разоткрио неке од најзамршенијих тајни космоса, упркос томе што му је са 22 године откривена амиотрофна латерална склероза (АЛС), због које је већи део живота провео у количима, потпуно непокретан, приморан да комуницира помоћу компјутера и гласовног синтизајзера.

(извор: b92.net).

Бр 2.

УХАПШЕНО ПЕТ ОСОБА ЗБОГ КРАЂЕ КАБЛОВА (ФОТО + ВИДЕО). Припадници криминалистичке полиције Савског венца после крађеог оперативног рада ухапсили су пет особа ромске националности због крађе телекомуникационих каблова.

(извор: pink.rs).

Бр. 3.

ГДЕ НЕСТАДЕ ОНА ЛЕПОТИЦА: Кејти нагло остарила! На најновијим фотографијама глумица изгледа дупло старија него што заиста јесте, утучена и скрхана. Ни трага од лепоте са којом је опчињавала свет. Некада прелепа глумица Кејти Холмс данас изгледа непрепознатљиво. Глумица је добила велике црне подочњаке, отекле и спуштене капке, као и дубоке боре. Бивша супруга Тома Круза и мајка осмогодишње девојчице Сури без шминке је сасвим друга жена од оне на коју смо навикли и која је много пута понела титулу лепотице и најлепше даме на црвеном тепиху. Глумичина тајна формула за добар изглед дефинитивно је у фотошопу, а ви гледајући је у овом издању просудите колика је моћ напредне технологије улешавања на фотографијама.

(извор: blic.rs).

Бр. 4.

БРИСЕЛ НАМ ПОСТАВИО БИЗАРНИ ЗАХТЕВ! ЕУ: Педерима у Србији хитно дозволити да усвајају децу! Европска унија захтева од Србије да најкасније до краја 2017. године усвоји законе који би педерима и лезбијкама омогућили да усвајају децу! 'Педерски закон' биће услов за наставак преговора са ЕУ.

(извор: informer.rs).

Бр. 5.

Која је политичарка најлепше обукла за изборе, а чија је супруга изгледала као Меланија Трамп? (ФОТО) Многе даме изашле су данас на изборе, неке у пратњи супруга, неке саме, а ви најбоље оцените која је најлепше изгледала. Председнички избори у Србији су главна тема данас, 2. априла, међутим, осим тренутних саопштења о броју гласача, који се мењају из сата у сат како одмиче гласање, занимљиве су лепше половине политичара, као и наше политичарке, које се нису либиле да се добро среде за ову недељу.

(извор: telegraf.rs).

Бр. 6.

ОПАСНО! ХРВАТИ ХОЋЕ НОВИ РАТ! Усташки режим у Загребу сваког дана СВЕ ЛУЋИ И ЛУЋИ!

(извор informer.rs).

Бр. 7.

ШИПТАРИ КУПУЈУ ОРУЖЈЕ, СПРЕМАЈУ СЕ ЗА РАТ?! Процуреле безбедносне информације...

(извор: srbin.info).

Бр. 8.

Ово су најпознатије СРПСКЕ ТРАНЦЕ: Од дечака, до проститутки и светских звезда! (...) Дакле, нема ко не зна да је Наташа трансексуалац, али када су се појавиле њене слике пре промене и пре операција, то је био један од најчитанијих и највиралнијих текстова. Немојте нас да питате зашто, ви сте ти који сте клитали као суманути. У чему је фора за жељом видети како су изгледали пре...остаје нејасна. Питајте вашег оближњег психијатра.

(извор: espreso.co.rs).

Бр. 9.

АЛАРМАНТНО! СРПКИЊЕ НЕЋЕ ДА РАЂАЈУ, ЧЕКАЈУ ИДЕАЛНОГ! Жене се све теже одлучују за стварање породице! Око 1.000 беба мање је рођено за осам месеци 2016. него у истом периоду прошле године. Несигурност у партнера и јурњава за каријером одвлачи жене од рађања. Жене у Србији све теже се одлучују да роде дете зато што траже идеалног партнера, јуре каријеру и не желе да се одрекну своје слободе, кажу лекари и психолози...

(извор: informer.rs).

Бр. 10.

ДА ЛИ СТЕ ВИ МЕЂУ ЊИМА? Млади све више спавају до поднева, а алкохолишу се до јутра! (ФОТО) Основни проблеми су устајање у подне, остатак дана проведен поред компјутера и изласци до јутра, који су најчешће праћени алкохолом. Поражавајућа чињеница је што велика већина младих не излази из овог „зачараног круга“. У Србији је све више родитеља који се жале на начин и квалитет живота своје деце, њихово понашање и циљеве које себи постављају. Основни проблеми су устајање у подне, остатак дана проведен пред компјутера и изласци до јутра, који су најчешће праћени алкохолом. (...) Док људи купују хлеб, често се сусрећу с тинејџерима који у видно пијаном стању гласно причају о догађајима који су их задесили те вечери или стоје у тишини, испијајући последњу лименку пива.

(извор: telegraf.rs).

РЕФЕРЕНЦЕ

Литература

1. Article 19. (2015). 'Hate Speech' Explained A Toolkit. Доступно на: <https://www.article19.org/data/files/medialibrary/38231/'Hate-Speech'-Explained---A-Toolkit-%282015-Edition%29.pdf>.
2. Бумбић, Тијана & Јањић, Стефан. (2018). Дигитални погон у школској клупи. Нови Сад: Новосадска новинарска школа. Доступно на: <https://medijskapismenost.org.rs/wp-content/uploads/Medijska-pismenost-Publikacija.pdf>.
3. Јањић, Стефан. (2020). Говор мржње на порталима и друштвеним мрежама у Србији. Новосадска новинарска школа. Доступно на: https://www.cms.hr/system/article_document/doc/713/Odgovor-Narativi-mrznje-Srbija.pdf.
4. Keen, Ellie & Georgescu, Mara. (2016). Bookmarks: A manual for combating hate speech online through human rights education. Council of Europe. Доступно на: <https://rm.coe.int/168065dac7>.
5. Lalić, S. Senta, C. (2020). Narativi mržnje u internetskim medijima i internetskoj komunikaciji u Hrvatskoj. Centar za mirovne studije. Доступно на: https://www.cms.hr/system/publication/pdf/147/Narativi_mr_nje_u_internetskim_medijima_i_internetskoj_komunikaciji_u_Hrvatskoj.pdf.
6. Михић, В. (2015). Стереотипи и предрасуде: од слике о свету око нас до сукоба и конфликта. Нови Сад: Филозофски факултет. <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2015/978-86-6065-320-0>.
7. UNESCO. (2015). Countering online hate speech. Доступно на: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233231>.
8. UNESCO & OSCE. (2018). Addressing Anti-Semitism through Education. Доступно на: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000263702?posInSet=52&queryId=5c180c59-393a-4df7-aa82-88f4ba1ee155>.
9. Human Rights Council. (2013). Annual report of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Доступно на: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/SeminarRabat/Rabat_draft_outcome.pdf.

10. Council of Europe. (2016). Bookmarks- a manual for combating hate speech online through human rights education. Доступно на: <https://rm.coe.int/168065dac7>.
11. Council of Europe. (2017). WE CAN! Taking Action against Hate Speech through Counter and Alternative Narratives. Revised edition. Доступно на: <https://rm.coe.int/wecan-eng-final-23052017-web/168071ba08>.
12. Council of the European Union. (2019). Progress on combating hate speech online through the EU Code of conduct 2016-2019. Доступно на: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/aid_development_cooperation_fundamental_rights/assessment_of_the_code_of_conduct_on_hate_speech_on_line_-_state_of_play__0.pdf.
13. Council of Europe. (2020). COMPASS- Manual for human rights education with young people. 2nd edition. Доступно на: <https://rm.coe.int/compass-eng-rev-2020-web/1680a08e40>.
14. Šulc, A. Šori, I. (2020). Sovražni narativi v spletnih medijih in spletni komunikaciji v Sloveniji. Univerza v Ljubljani (Fakulteta za družbene vede). Mirovni inštitut. Доступно на: https://www.cms.hr/system/article_document/doc/714/Sovrazni-narativi-v-spletnih-medijih-in-spletni-komunikaciji.pdf.

Регулатива

15. Генерална скупштина Уједињених нација (УН). (1948). Општа декларација о правима човека. Доступно на: http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_UN_Opsta%20deklaracija%20o%20pravima%20coveka.pdf.
16. European Commission against Racism and Intolerance. (2016). ECRI General Policy Recommendation no. 15 on Combating Hate Speech. Доступно на: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01>.
17. European Commission. (2016). The EU Code of conduct on countering illegal hate speech online. Доступно на: https://ec.europa.eu/newsroom/just/document.cfm?doc_id=42985.
18. European Commission against Racism and Intolerance. (2017). Third report on Serbia (adopted on 22 March 2017 / published on 1 May 2017). Доступно на енглеском на: <https://rm.coe.int/third-report-on-serbia/16808b5bf4> и на српском на: <https://rm.coe.int/third-report-on-serbia-serbian-translation-/16808b5bf6>.
19. European Commission against Racism and Intolerance. (2018). Fifth report on Croatia (adopted on 21 March 2018 / published on 15 May 2018). Доступно на енглеском на: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-croatia/16808b57be> и на хрватском на: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-croatia-croatian-translation-/16808b57c0>.

20. European Commission against Racism and Intolerance. (2019). Fifth report on Slovenia (adopted on 3 April 2019 / published on 5 June 2019). Доступно на енглеском на: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-slovenia/168094cb00> и на словеначком на: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-slovenia-slovenian-translation-/168094caff>.
21. International Criminal Court. (2011). Rome Statute of the International Criminal Code. Доступно на: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf>.
22. Службени гласник РС. (2009). Закон о забрани дискриминације. Сл. гласник РС, бр. 22/2009 и 52/2021. Доступно на: http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2021/06/Zakon-o-zabrani-diskriminacije_-22_2009-3-52_2021-4l.pdf.
23. The Office of the High Commissioner for Human Rights. (1976). International Covenant on Civil and Political Rights. Доступно на: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>.
24. United Nations. (1948). Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Доступно на: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf.
25. United Nations (UN). (1989). Declaration of the rights of the child. Geneva: UN. Доступно на: <https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/1959-Declaration-of-the-Rights-of-the-Child.pdf>.
26. UN. (2019). United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech. Доступно на: <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/UN%20Strategy%20and%20Plan%20of%20Action%20on%20Hate%20Speech%2018%20June%20SYNOPSIS.pdf>.

Интернетски извори

27. About Instagram. (2018). Instagram Community Guidelines FAQs. 19.4.2018. [интернет]. Доступно на: <https://about.instagram.com/blog/announcements/instagram-community-guidelines-faqs>.
28. А.П. (2014). ГДЕ НЕСТАДЕ ОНА ЛЕПОТИЦА Кејти нагло остарила!. blic.rs, 30.12.2014. [интернет]. Доступно на: <https://www.blic.rs/zabava/vesti/gde-nestade-ona-lepotica-kejti-naglo-ostarila/461s0ex>.
29. Б92. (2018). Преминуо Стивен Хокинг, један од највећих умова данашњице. b92.net, 14.3.2018. [интернет]. Доступно на: https://www.b92.net/zivot/nauka.php?yyyy=2018&mm=03&dd=14&nav_id=1369019.

30. БУКА ТВ. (2021). БУКА – Хејт СЛОВЕНИ, још сте живи?. youtube.com, 10.4.2021. Доступно на: <https://www.youtube.com/watch?v=Qd7m3jF8NC8>.
31. Dailymotion. (2021). Prohibited Content Policy. [интернет]. Доступно на: <https://faq.dailymotion.com/hc/en-us/articles/360015770319-Prohibited-content->.
32. Еспресо. (2017). Ово су најпознатије СРПСКЕ ТРАНЦЕ: Од дечака, до проститутки и светских звезда!. espreso.co.rs, 26.2.2017. [интернет]. Доступно на: <https://www.espreso.co.rs/showbiz/zvezde/70107/ovo-su-najpoznatije-srpske-trandze-od-decaka-do-prostitutki-i-svetskih-zvezda>.
33. Инфомер. (2016). ОПАСНО! ХРВАТИ ХОЋЕ НОВИ РАТ! Усташки режим у Загребу сваког дана СВЕ ЛУЋИ И ЛУЋИ!. informer.rs, 27.8.2016. [интернет]. Доступно на: <https://informer.rs/vesti/politika/286178/opasno-hrvati-hoce-novi-rat-ustaski-rezim-zagrebu-svakog-dana-sve-ludji-ludji>.
34. Инфомер. (2016). БРИСЕЛ НАМ ПОСТАВИО БИЗАРНИ ЗАХТЕВ! ЕУ: Педерима у Србији хитно дозволити да усвајају децу!. informer.rs, 20.9.2016. [интернет]. Доступно на: <https://informer.rs/vesti/politika/290039/brisel-nam-postavio-bizarni-zahtev-pederima-srbiji-hitno-dozvoliti-usvajaju-decu>.
35. Инфомер. (2016). АЛАРМАНТНО! СРПКИЊЕ НЕЋЕ ДА РАЂАЈУ, ЧЕКАЈУ ИДЕАЛНОГ! Жене се све теже одлучују за стварање породице!. informer.rs, 15.11.2016. [интернет]. Доступно на: <https://informer.rs/vesti/srbija/300134/alarmantno-srpkinja-nece-radjaju-cekaju-idealnog-zene-sve-teze-odlucuju-stvaranje-porodice>.
36. Инфомер. (2018). ШИПТАРИ КУПУЈУ ОРУЖЈЕ, СПРЕМАЈУ СЕ ЗА РАТ?! Процуреле безбедносне информације.... srbin.info, 4.8.2018. [интернет]. Доступно на: <https://srbin.info/politika/siptari-kupuju-oruzje-spremaju-se-za-rat-procurele-bezbednosne-informacije/?lang=lat>.
37. OSCE ODIHR. (н.д.). Criminal offence + Bias motivation = Hate Crime. hatecrime.osce.org. [интернет]. Доступно на: <https://hatecrime.osce.org/what-hate-crime>.
38. Oversight Board. (н.д.). Article 5 Governance. [интернет]. Доступно на: <https://oversightboard.com/governance/>.
39. Пинк. (2018). УХАПШЕНО ПЕТ ОСОБА ЗБОГ КРАЂЕ КАБЛОВА (ФОТО+ВИДЕО). pink.rs. [интернет]. Доступно на: <https://wap.pink.rs/hronika/63990/uhapseno-pet-osoba-zbog-kradje-kablova-foto+video>.

40. Сигети, Валентина. (2020). Медијска, информациона, дигитална, њуз – о чему се ради у тим многобројним писменостима. medijskapismenost.org.rs, 21.9.2020. [интернет]. Доступно на: <https://medijskapismenost.org.rs/2020/09/21/medijska-informacijska-digitalna-njuz-o-cemu-se-radi-u-tim-mnogobrojnim-pismenostima/>.
41. Сигети, Валентина. (2020). News literacy: Основа разумевања новинарства. medijskapismenost.org.rs, 9.7.2021. [интернет]. Доступно на: <https://novinarska-skola.org.rs/sr/news-literacy-osnova-razumevanja-novinarstva/>.
42. Snap Inc. (n.d.). Community Guidelines. [интернет]. Доступно на: <https://snap.com/en-US/community-guidelines>.
43. Телеграф. (2014). ДА ЛИ СТЕ И ВИ МЕЂУ ЊИМА? Млади све више спавају до поднева, а алкохолишу се до јутра! (ФОТО). [telegraf.rs](https://www.telegraf.rs), 12.10.2014. [интернет]. Доступно на: <https://www.telegraf.rs/vesti/1255266-da-li-ste-i-vi-medju-njima-mladi-sve-vise-spavaju-do-podneva-a-alkoholisu-se-do-jutra-foto>.
44. Телеграф. (2017). Која се политичарка најлепше обукла за изборе, а чија је супруга изгледала као Меланија Трамп? (ФОТО). [telegraf.rs](https://www.telegraf.rs), 2.4.2017. [интернет]. Доступно на: <https://www.telegraf.rs/vesti/2703368-koja-se-politicarka-najlepse-obukla-za-izbore-a-cija-je-supruga-izgledala-kao-melanija-tramp-foto>.
45. TikTok. (2020). Community Guidelines. [интернет]. 12.2020. Доступно на: <https://www.tiktok.com/community-guidelines?lang=en#38>.
46. Facebook. (n.d.). Community standards. [интернет]. Доступно на: https://www.facebook.com/communitystandards/hate_speech.
47. Help Center Twitter. (n.d.). Hateful conduct policy. [интернет]. Доступно на: <https://help.twitter.com/en/rules-and-policies/hateful-conduct-policy>.
48. YouTube Help. (n.d.). Hate speech policy. [интернет]. Доступно на: <https://support.google.com/youtube/answer/2801939>.

CIP- Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

004.738.5:316.647.5/.8

СПРЕЧАВАЊЕ говора мржње на интернету [Електронски извор] : материјали за наставнике / [ауторке Цвијета Сента, Ловорка Бачић, Валентина Сигети, Јелена Јововић, Дубравка Валић Недељковић, Лана Здравковић, Уршка Валентич]. - Нови Сад : Новосадска новинарска школа, 2021

Начин приступа (URL): <https://novinarska-skola.org.rs/sr/publication/sprecavanje-govora-mrznje-na-internetu/>. - Опис заснован на стању на дан 20.08.2021. - Насл. са насловног екрана. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија.

ISBN 978-86-81668-22-1

1. Сента, Цвијета, 1979- [аутор]
а) Говор мржње-- Интернет

COBISS.SR-ID 44588041

ODG...VOR

СПРЕЧАВАЊЕ
ГОВОРА МРЖЊЕ

ISBN 978-86-81668-22-1

Produced with the financial support
of the European Union.